תלמוד בבלי · אחרונים · חידושי אגדות · סדר מועד

מהרש"א - חידושי אגדות על חגיגה

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מהרש"א - חידושי אגדות על חגיגה

רבי שמואל אליעזר איידלס [המהרש"א]

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מהרשא-חידושי-אגדות-על-חגיגה/
הקובץ נוצר ב־21 בנובמבר 2026 מגרסה v39-202611200317 של הספרייה.

תוכן העניינים

דף ג. 4
דף ג: 5
דף ד: 7
דף ה. 8
דף ה: 11
דף ז. 15
דף ח: 15
דף ט: 16
דף י. 17
דף יא: 18
דף יב. 19
דף יב: 24
דף יג. 29
דף יג: 31
דף יד. 33
דף יד: 37
דף טו. 39
דף טו: 43
דף טז. 46
דף טז: 49
דף כו. 49
דף כז. 49

דף ג.

מה יפו פעמיך בנעלים וגו' מה נאין רגליהן כו' דהיינו כל מי שאין רגלו יפה אינו הולך כדלקמן פרט לחיגר כו'. ותלה ניאותן שהולכין בנעלים דכל הולך יחף הולך בצער כמ"ש מנעי רגלך מיחף אבל הולכי רגלים הלכו בשמחה בקרבנותיהם של שמחה ובתרגום מפרש כמה שפירן כו' ג' זימנין בשתא בסנדלין דססגוונא כו':

בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב וגו' מפורש פרק לולב וערבה:

אבל נחשים ועקרבים יש בו. פרש"י לא היה רק אלא ממים עכ"ל ור"ל דודאי בכלל והבור רק סתמא נמי משמע שאין בו מים ומדכתיב שוב אין בו מים לא אצטריך אלא לדיוקא אבל נחשים ועקרבים יש בו ואעפ"כ לא היה ניזוק יוסך אבל לדיוקא אבל עצים ואבנים למאי אצטריך ואין להקשות דלא לכתוב אלא אין בו מים וכמ"ש הרא"ם דלאו קושיא היא דאי לא הוה כתיב אלא אין בו מים ה"א דלגופא אתי שלא היה בו מים ולא הוה דייקינן מיניה אבל נחשים ועקרבים יש בו אבל השתא דכתיב והבור רק ובכללו נמי שלא היה בו מים ע"כ דאין בו מים לדיוקא אתי דנחשים ועקרבים יש בו ואין בו מים הוא פירושו של והבור רק גם מ"ש הרא"ם לפי דרכו בנחשים ועקרבים אין בו מילוי ולא אימעיט מהבור רק עכ"ל אין זה מובן דהא אמרו בהאי לישנא לחפירה מלאה נחשים ואין להאריך בזה דמתוך שמעתין ופרש"י לא משמע אלא כדברינו והקשה הרא"ם כיון דהיו בבור נחשים ותנא פ"ב דיבמות נפל לתפירה מלאה נחשים ועקרבים מעידין עליו כו' א"כ לא כוון ראובן להצילו ותירץ דל"ק דלא ידעו שיש בו נחשים כו' עכ"ל ע"ש ועיין ברמב"ן שדבריו מטין לזה ובפענח רזי תירץ דהוא א"ל להשליך לבור אחר דכתיב השליכו אותו אל הבור הזה והם השליכו אותו הבורה משמע בור אחר כו' ע"ש:

שבת של מי היתה כו'. דהיינו אחר שהחזירו לר"ג להיות נשיא ולא העבירו לראב"ע דהוה ר"ג דריש ב' שבתות ודריש ראב"ע חדא שבת כדאמרינן פ' ת"ה ושאל כן לידע מי הוא בעל הגדה כדאמרינן כל האומר דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם:

אנשים באו ללמוד ונשים לשמוע כו'. וכתבו התוס' פ' היה נוטל אמתני' דהתם בן עזאי אומר חייב אדם ללמוד את בתו תורה כו' דאיתא בירושלמי הא דבן עזאי דלא כראב"ע דאמר הכא אנשים ללמוד ונשים לשמוע ונראה דפי' נשים לשמוע מצוה כדי שידעו לקיים מצוה ולא משום שידעו שזכות תולה כדאמר בן עזאי:

נשים באים לשמוע טף למה כו'. יש לעיין בזה דהא כתיב בתר הכי באותו ענין ובניהם אשר לא ידעו ישמעו ולמדו וגו' הרי שאף הקטנים אשר לא ידעו הם בכלל שמיעה ולמוד וי"ל דההוא קרא בקטנים שהגיעו כבר לחינוך והם בכלל שמיעה ולמוד כדאמרינן קטן

שהגיע לחינוך אביו מלמדו תורה ואשר לא ידעו היינו שאינן יודעין לשמור ולעשות שנזכר בקרא גבי אנשים ונשים וא"כ הטף דהכא ע"כ לא איירי בהגיעו לחינוך דלא אצטריך ליה דהא מפורש בקרא דבתר הכי ובניהם אשר לא וגו' אלא דהטף איירי בקטנים שלא הגיעו לחינוך ואינן בכלל שמיעה ולימוד ולמה הם באים אלא כדי ליתן שכר למביאיהן ולכך כללן עם האנשים והנשים ליתן שכר להם על שמביאין אותן ובדרך צחות אותיות טף שלפניהן ולאחריהם הם אותיות ע"ץ ח"י דהיינו שמביאין הטף בבהמ"ק להחזיק עץ חי ולפי שהיראה גם בבנים שהגיעו לחינוך אינה עצמית לשמור ולעשות לכך לא כללן בקרא קמא דכתיב ביה ושמרו לעשות באנשים ונשים אלא דכתיב הכא ישמעו ולמדו ליראה את ה' כל הימים דהיינו שתתחזק בהם השמיעה ללמידה ליראה אותי כל הימים דהיינו בימי גדלותם:

את ה' האמרת וגו' אתם עשיתוני חטיבה כו'. ופרש"י האמרת שבחת כמו יתאמרו כל פועלי וגו' וחטיבה אחת שבח מיוחד כו' עכ"ל ויהיה חטיבה מלשון חטיבות אטון מצרים שפירושו משובחות אבל בחומש הוסיף רש"י מלשון הבדלה הוא הבדלתי לך מאלהי נכר כו' ע"ש והיינו דקאמר הכא חטיבה אחת שמע ישראל וגו' ה' אחד וכמ"ש ונפלינו אני ועמך וגו' ולפי זה יש לפרש חטיבה מלשון חוטב עצים דישראל נחטבים ונבדלים מכל שאר אומות:

אותם עשיתוני חטיבה אחת בעולם ואני אעשה אתכם חטיבה אחת בעולם כו'. כן הוא הגירסא בכל הספרים הכא ובפ"ק דברכות אבל בערוך גרס אתה עשיתוני חטיבה אחת בעוה"ז אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת בעוה"ב כו'. ע"ש אבל ע"פ המדרש שכתבו התוס' ג' מעידים זה על זה הקב"ה ושבת וישראל כו' ע"ש משמע דכולו בעוה"ז קאמר:

דף ג:

ע"ב ואף הוא פרש"י ראב"ע עכ"ל וכן משמע מדקאמר ר"י לבסוף אין דור יתום שראב"ע כו' אבל לשון אף הוא פתח ודרש כו' לא משמע כן אלא בתר דשמע ר"י דרשה דראב"ע אתם עשיתוני חטיבה אחת אף אני אעשה אתכם חטיבה אחת כו' פתח אף ר"י לדרוש כעין זה כדקאמר מרועה אחד אל אחד נתנן וכה"ג איתא בפ' כל המנחות כיון דשמע דאמר אדיר פתח הוא כו' ע"ש ודקאמר לבסוף אין דור יתום שרבי אלעזר בן עזריה כו' ר"ל דשפיר נתכוין בדרשת כעין דרשה זו:

למה נמשלו ד"ת לדרבן כו'. נקט דברי תורה במקום דברי חכמים דכתיב בקרא דר"ל דברי חכמים היינו חכמי התורה שעושין סייג לתורה גופה שהוא דבר הנלמד מענינו

דכתיב לעיל מיניה איזן וחיקר ותקן כו' שדרשוהו על מצות דרבנן שהן סייג לתורה כגון ערובין ונט"י ושניות לעריות ומלת דרבן פירשו בו שהוא מחט התקוע בתוך המרדע כדכתיב ולהציב את דרבן וכדתנן פ"ט דכלים מלמד שבלע את הדרבן ובירושלמי דאגדת חלק מ"כ שהוא נקרא דרבן שהוא מדיר בינה בפרה והוא שדימה לב האדם רע מנעוריו כפרה סוררה ודימה התורה לדרבן דכמו שהדרבן מטה את הפרה להדריכה ישר לתלמים להוציא חיים גופנים לעולם כך ד"ת וחכמים מכוונין לב התלמידים מדרכי מיתה לחיים הרוחניים:

אי מה דרבן זה מיטלטל כו' שאינו מתקיים אף ד"ת אינן מתקיימין ת"ל מסמרות שהוא דבר הקבוע ומתקיים במקומו ד"ת מתקיימין לעולם כמ"ש כמה מלכים גוזרין גזירות ומתבטל ומשה גזר כמה גזירות ואינן בטלין לעולם. וא"ת אי מה מסמר כו' ר"ל מחסר ומנקב בכותל מקום שהוא תקוע שם ת"ל נטועים דהוה ליה למכתב כמסמרות הקבועים או תקועים אלא נטועים שאינו מחסר אלא שפרה ורבה מוסיף גידולו והא דלא כתיב כאילנות נטועים מפורש בירושלמי דלא אצטריך למימר אלא כאילנות נטועים אלא מלמד שיש בו שבח של מטע ובירורו של ברזל.

אלו ת"ח שיושבין אסופות. שהתורה נקנית בקיבוץ כדאמרינן אימתי ד"ת נשמעין כתקנן בזמן שבעליהן שומעין אותן באסופות ומדכתיב אסופות בלשון רבים ולא אסיפה דריש ליה לב' אסופות מחולפין הללו מטמאין והללו מטהרין:

נתנו מרועה אחד אל אחד נתנן פרנס אחד כו'. דבכלל רועה אחד אל אחד כמ"ש האלהים הרועה גו' רועה ישראל האזינה גו' ובכללו ג"כ פרנס אחד זה משה שנא' איה משה רועה צאנו גו' והוא נקרא פרנס כמ"ש ג' פרנסין עמדו לישראל המן בשביל משה כו'. ואמר שאמרן מפי אדון כל המעשים כו' דגם להלכה למשה איכא לצדד לטמא ולטהר ומרבה ליה מכל הדברים האלה דכולן מפי הגבורה נאמרו שהיה הדבור מתחלק לכמה קולות כדאמרינן פרק ר"ע ודבר שאינו מפורש בתורה איכא צדדין לטמא ואיכא צדדין לטהר והתורה נתנה להכריע בהן ע"פ הרוב כמ"ש אחרי רבים להטות ואמר ע"ז עשה אזניך כאפרכסת כו' פירש בערוך אפרכסת הוא דלי של רחיים שהוא מכניס הרבה ומוציא קמעא עכ"ל והוא משל לעניינו שיכניס לאזנו לשמוע הרבה דברי כולן בין המטמאין ובין המטהרין אבל יקנה לו לב להבחין מדעות החלוקות איזה יכשר ויקבענו לו הלכה כמותו כפרש"י:

אמר ליה יוסי פשוט ידך כו'. פרש"י הוקשה בעיניו שנתן עטרה לאותו דורש כו' עכ"ל בפשיטות ה"ל לפרש הוקשה בעיניו שלא א"ל תלמידיך אנו ומימיך כו' כמ"ש לעיל

לרבי יהושע דאהכי מייתי ליה כדקאמר ולימרו ליה בהדיא משום מעשה שהיה כו' ולפי שהיה זה כמורה הלכה לפני רבו וחייב מיתה היה נדון בעונש סומא לפי שעה דסומא הוא מהחשובים כמת במס' נדרים:

דף ד:

ד"ה ראה בכי כו'. דהיינו הקרי והמסורות כמפורש לעיל ועבד שרבו מצפה לו לראותו כו' נמי תרוייהו משמע שרבו מצפה שיראה הוא את העבד ומצפה נמי שהעבד יראה אותו ועתה יתרחק ממנו מב' ראיות הללו וכי תבאו לראות פני גו' משמע נמי תרתי לפי הקרי והכתיב ומסיים בהאי קרא מי בקש זאת מידכם רמוס חצרי דה"ל למכתב מי בקש זאת מאתכם או מרגליכם רמוס גו' אבל מידכם רמוס רמז על הקידה שהיתה במצות ראייה בשמחת בית שואבה שהיה נועץ ב' גודליו בארץ ושוחה כו' וזו היא הקידה כדאמרינן פרק החליל:

וזבחת שלמים ואכלת עבד כו'. השלמים הם קדשים ואכילתן לישראל משלחן גבוה קא זכו לשום להם שלום ביניהם ולבין אביהם שבשמים שעל כן נקראו שלמים ועתה נתרחקו ממנו שנאמר למה לי רוב זבחיכם ר"ל דומות למרובות כמו שמפרש שבעתי עולות גו' ועתודים לא חפצתי:

ומה תוכחה של ב"ו כך כו'. ואע"ג שלא אמר להן כלל יוסף מענין תוכחה מ"מ היו יראים שיבא הוא אחר כך להוכיחם על מה שעשו לו ונבהלו מפני הבושה שלא יוכלו לעמוד בתוכחתו:

תוכחה של הקב"ה כו'. מפורש בב"ר לכשיבא הקב"ה ויוכיח כל אחד ואחד לפי מה שהוא שנאמר אוכיחך ואערכה לעיניך גו' עאכ"ו:

שמואל מאי היא כו' עולים תרי משמע כו' פרש"י מאי היא דמתיירא עכ"ל וקשה לפירושו כיון דמקרא דלמה הרגזתני גו' לא מוכח דהיה מתיירא למה בכי ר"א כי מטי ליה אבל הל"ל דכי מטי להאי קרא בכי ראיתי עולים כו' א"ל דלמא ח"ו לדינא מתבעינא וההוא קרא מקמיה כתיב ועל כן נראה דודאי הרגזתני משמע שפיר שהיה מתיירא בעלייתו אלא משום שאינו מפורש ממה היה מתיירא קאמר מאי היא שמפורש ביה שהיה מתיירא מיום הדין וקאמר עולים תרי משמע כו' ולא קאמר אלהים תרי משמע דמלת אלהים בכ"מ בלשון רבים נאמר והוא לשון בעל היכולת:

יתן בעפר וגו' כולי האי כו'. פרש"י כל היסורין הללו יקבל ועודנו בספק כו' ע"ש והיינו כל היסורין יתן בעפר פיהו אבל בע"י הביא קרא יתן למכהו לחי וגו' וטעות הוא דזה

הכתוב אחר אולי יש תקוה כתיב ולולי פרש"י נראה דאולי יש תקוה קאי אקראי דלעיל טוב ה' לקויו וגו' טוב לגבר וגו' ויחיל וגו' ישב בדד וגו' ואהא קאמר שפיר כולי האי ואולי:

דליכא מלתא דכתיב באורייתא דלא כו'. כתבו התוספות לא בעי למימר שיעיד לו שקיים כו' לא היה בדורו כו'. עכ"ל ולמאי דמסיק בפרק מי שמתו שהמתים יודעים ניחא:

בקשו צדק בקשו ענוה אולי וגו'. דענוה הוא מדה גדולה המביאה לידי רוח הקודש כדאמרי' פ"ק דע"ז וכן צדק ודאי מדה גדולה היא ועפ"כ אמר אולי בלשון ספק ור' אסי הוסיף דכתיב שנאו רע ואהבו טוב וגו' שהם כוללים כל המדות המעולות וכולי האי ואולי:

כי מטי להאי קרא יש נספה בלא משפט כו' הא דאמרינן פרק במה בהמה דיש מיתה בלא חטא לא שייך הכא דהתם איירי במת בזמנו אבל הכא איירי במת קודם שהגיע זמנו למות דיש נספה וגו' משמע קודם זמנו כי הא כו':

דף ה.

דרעינא הו כו'. והדר משלימנא לדומה כו' ועד"ז נאמר לא המתים יהללו יה ולא כל יורדי דומה דר"ל לא המתים השטין ומתגלגלין בעולם ולא באו עדיין לרשות דומה הממונה על הגיהנם וגם לא כל יורדי דומה שבאו לרשותו יהללו יה אבל אנחנו נזכה בחיים שלא למות שלא בזמנו לשוט בעולם ולא נבא ג"כ לרשות דומה הממונה על הגיהנם ונברך יה מעתה ועד עולם גו':

אי איכא צורבא מרבנן דמעביר כו'. בספר משלי הביא רש"י דרשה דהכא וכתב שם אבל א"כ הוא אין ענין סוף הפסוק לראשו ע"כ ונראה לכוין בזה רישא דקרא רב אוכל ניר ראשים למאי דקאמר הכא ואי איכא צורבא מרבנן כו' וז"ש רב שהוא אחד מרבנן אוכל ניר שהוא זוכה בעוה"ז לאכול ניר וחלק ראשים דהיינו רשים ודלים במצות שיש מהם נספה בלא משפט שמתים קודם שהגיע זמנן: כי מטי כו' ותסיתני כו' לבלעו חנם עבד כו'. ר"י גופיה מרא דשמעתין קאמר פ"ק דב"ב אלמלא מקרא כתיב א"א לאומרו כביכול כאדם שמסיתין אותו וניסת ועיין בחידושינו שם:

הן בקדושיו לא יאמין כו'. במאן יאמין ובקדושיו לא יאמין לרבותא קאמר דאפילו בקדושיו לא יאמין ולמאי דמסיק הני מנטרן כו' היינו הן בקדושיו כו' ולענין שמתים קודם זמנן דוקא נקט קדושיו שלא יבאו לידי חטא דומיא דהני תאני דשקיל הנך דלא מטו אבל שלא בקדושיו שכבר חטאו לא חש בהן דומיא דמטו ולא מנטרן דלא שקיל

להו ולעיל דפריך מי איכא דאזיל בלא זמניה ולא מוקים ליה בהנך דהן בקדושיו לא יאמין דיש נספה בלא משפט לא משמע כן כיון דמשום שלא יחטא הוא מת קודם זמנו במשפט מקרי ולא מתוקם אלא בטעות:

וקרבתי אליכם וגו' עבד שרבו מקרבו כו'. במשנה דאבות שנינו הוא העד הוא הדיין כו' אבל הוסיף ר"י לדקדק בהאי קרא שהדיין גופיה מקרבו למשפט על מה שפשע נגדו וגם הוא ממהר להעידו דעדים אחרים אפשר שמונעים עצמם ומעכבים מלהעיד מטעם מה להשמיט עצמם או להעלים מלהעיד אבל רבו המעידו אין כאן מונע וממהר להעידו ע"כ אין לו תקנה לא לגבי העדות ולא לגבי הדין:

ששקל עלינו הכתוב קלות כחמורות כו' דהקרא משמע לאו באיש אחד קמיירי כיון דכבר כתיב במכשפים ובמנאפים דנידון על החמורה ל"ל למימר דנידון על הקלות עושקי שכר שכיר דכבר קים ליה בדרבה מיניה ואמרינן נמי בפ' ד' מיתות מי שחייב שתים נדון בחמורה אבל קרא או במנאפים ובמכשפים או בעושקי שכר שכיר קאמר ומדכתיבי בחדא להקיש בא ששקל הכתוב הקלות כחמורות דליכא למימר להיפך שבא להקיש החמורות כקלות דהא הכתוב להחמיר בא ולא להקל כדלעיל עבד שרבו מקרבו לדינו כו':

ומטי גר ומטי כתיב אין פירושו משום דמטי לשון רבים הוא דהא ברבים המטים קמשתעי קרא וכמוהו עושקי דהיינו רבים העושקים אלא דמטי המסורות והכתיב דריש ויו"ד מטי היא בחיר"ק יו"ד הכינוי למדבר בעדו כמו מטה אותי וכל הפסוק דברי הקב"ה שמטה אותי כשמטה את הגר ואע"ג דהקרי מטי בציר"ה אינו מכחיש הכתיב ודריש נמי המסורת והכי נמי גבי יראה יראה כמפורש פרק קמא דסנהדרין ומיהו קצת קשה דהכא נמי הוו מצי למדרש גבי ועושקי שכר שכיר לפי הכתיב דיו"ד עושקי יו"ד הכינוי שהעושק שכר שכיר כאילו עושק אותי:

כל העושה דבר ומתחרט כו'. שנאמר לא יראוני הא כו' דבתר כל המעשים רעים שזכר כתיב לא יראוני אח"כ אבל אם יראוני אח"כ מוחלין להם מיד והתוס' כתבו דלא קאי אלא אעושקי שכר שכיר וכו' דתשובה מכפרת בהו אבל מכשפים ומנאפים אינו מתכפר בתשובה ולא משמע כן דלא יראוני אכולן דנקט בקרא קאי ויש ליישב דה"ק הא דקאמר תלמודא מוחלין מיד לא קאי רק אעושק שכר שכיר דבאינך אינו מתכפר מיד אלא תשובה תולה ויוה"כ או יסורין או מיתה מכפרין מיהו תשובה דיראוני עם כולן כדאמרינן פרק יה"כ:

על כל נעלם עבד שרבו שוקל כו'. נעלם הוא השוגג כמו ואם כל גו' ונעלם וגו' כי האדם נידון גם על השוגג שהוא קרוב למזיד כדאמרינן בעלמא א"נ כגון ששוגג בשבת בהעלם מלאכות שלא ידע שזו המלאכה אסורה דנידון על כך דהוה ליה ללמוד ולא למד:

זה ההורג כנה כו'. זה הרק כו' מריבויא דכל קדרשי ליה כפרש"י שהורג כנה כו' דבר מועט נחשב ושמואל הוסיף דהורג כנה היה אפשר לו להשליכה ולא להורגה בפני חבירו כמה שאמר לגבי שבת אלא אף הרק דא"א לו בלא רקיקה היה אפשר להבליעה בכסותו כמו לגבי תפלה:

מאי אם טוב אם רע כו'. משמע להו דאם טוב ואם רע אנעלם קאי דהיינו אותו מעשה שעשה יש בו ספק והעלם אם הוא טוב אם הוא רע כיון ששניהם יש באותו מעשה כדמסיק הנותן צדקה לעני בפרהסיא כו' ונותן צדקה לאשה כו':

מוטב דלא יהבת ליה כו'. וכספתי' כו' לא שייך הכא לומר הא דעשה דוחה ל"ת כיון דהיה אפשר לו לקיים שניהם וליתן לעני בסתר:

בשר שאינו מחותך בע"ש כו'. פרש"י דנקט ע"ש שמתוך שממהרין כו' אין נותנין לב כו' עכ"ל אבל קשה מאי טוב איכא בזה ויש לפרש דנקט אפי' ע"ש דאית ביה מצד א' טוב משום סעודת שבת:

תקנה יש לו כו'. כדמסיק דצרות זו לזו כגון זיבורא כו' דרפואתן קשה ואין להן תקנה מפיק לשון צרות ממשמעו משום דאל"כ לכתוב רעות וצרות רבות ומדכתיב רעות רבות וצרות משמע ליה דאותן רעות רבות הם צרות זו לזו ופרש"י דצרות לשון סמוכות כו' ע"ש ונראה דאינו נופל מלשון צרה ממש דהיינו שכ"א מן הרעות מצירה לחברתה שלא תהיה לה רפואה וכן וכעסתה צרתה שאחת מהן מצירה לחברתה והענין מבואר שאמר כן על עובדי ע"ז כי מצות אנכי מ"ע מצד החסד מדת מים ומצות לא יהיה לך ל"ת מצד הדין ואש כמ"ש בעע"ז אש אוכלה הוא אל קנא הוא והעע"ז הוא עובר על מ"ע דאנכי ועל ל"ת דלא יהיה לך שהם ממדת המים המתהפכים לזדונים ולמדת אש אוכלה שהם זיבורא ועקרבא ועל זה אמר כשיבואו הצרות על העע"ז יאמר על כי אין אלהי בקרבי גו' שלא יתלו הדבר בהשגחה שהצרות אלו באות עליו בדבר והפכו אבל יתלו הדבר במקרה ואנכי הסתר אסתיר גו' שאנכי אוסיף להסתיר לו על כל הרעה אשר עשה כי פנה גו' שהוא המתחיל להסתיר פני ממנו וק"ל:

הממציא לו מעות לעני כו'. כתבו התוס' פרש"י דקאי אדלעיל אם טוב גו' וקשה לר"ת חדא למה נקט כולי האי ואפסקיה כו' ומפרש ר"ת רעות רבות וצרות זה הממציא כו' ע"ש ובתוספות פרק כל הנשרפין ופרק הבע"י אבל הא דקאמר מאי רעות וצרות כו' לא

יתיישב גם לפירושם ונראה לפרש ע"פ מה ששנינו פרק הניזקין לא היו סקריקון ביהודה כו' ומוקי לה בגמרא דג' גזירות גזרו קמייתא דלא קטיל לקטלוהו מציעתא דקטיל לייתי ד' זוזי בתרייתא דקטיל קטלוהו הלכך קמייתא ומציעתא גמר ומקני בתרייתא אמר האידנא לשקול ולמחר תבענא ליה בדינא ולמשנה אחרונה יש בידן ליקח הן קודמים אין בידן ליקח הלוקח נותן לבעלים רביע הושיב רבי ב"ד כו' ע"ש והשתא רעות רבות היינו ב' גזירות ראשונות שהיה רשות לסקריקון לקטול או ליטול קרקע ואפסידה גם לגבי לוקח דגמר ומקני וצרות היינו אם יש בידו ליקח הוא קודם לכל ואם אין בידו ליקח יקנה אותה אחר ונותן לו רביע דהיינו שממציא לו מעות אותו רביע ואפשר אם לא היה אחר קונה אותה תהדר לו הקרקע ע"י שתבעו לדינא והיינו לתליתא שכיח שהעכו"ם מגזמו להורגו ולתלותו כמו תלוהו וזבין כו':

כל שאינו בהסתר פנים אינו מהם כו'. דלגבי ישראל כתיב ישא ה' פניו אליך גו' כמפורש בספרי אינו דומה שואל מחבירו בתוך פניו כשואל מן הצדדים ולכך כשהם בגלות נטלה ברכה זו דישא פניו גו' בהסתר פניו משא"כ שאר אומות שאינן שייכין בהסתר פניו דלעולם לא ישא הקב"ה פניו להם:

כל שאינו בוהיה לאכול אינו כו'. דבזמן שישראל עושין רצונו של מקום כתיב ואכלת את כל העמים ובהיפך כשאין עושין רצונו של מקום כתיב והיה לאכול גו' ולעתיד כתיב ואכלתם אכול ושבוע והללתם גו' הלשון כפול דר"ל ואכלתם לעתיד מה שאכלו האומות מכם בעולם הזה שיהיו מחזירין לכם בעולם הבא כל מה שהיו שוללין מכם בעולם הזה:

דף ה:

ע"ב אפי' הכי יהבי ביה רבנן עינייהו אדהכי כו'. ר"ל אף על פי שנתקיים בו והיה לאכול על ידי ששדר לבי שבור מלכא כדאמר להו מ"מ כיון דיהבו ביה רבנן עינייהו שלא נתקיים הדר שדר מלכא וגרבוהו:

כל מקום שנתנו בו חכמים עיניהם כו'. מפורש בנדרים:

אף על פי שהסתרתי פני מהם בחלום פרש"י ביום דייק ולא בלילה כו'. עכ"ל ועי"ל לפי שנאמר אם יהיה נביאכם וגו' בחלום אדבר בו לא כן עבדי משה גו' פה אל פה אדבר בו דהיינו פנים אל פנים כדכתיב ודבר ה' עם משה פנים אל פנים גו' ומדכתיב הכא ואנכי הסתר אסתיר פני גו' דהיינו למעט כעין נבואת משה שהיה פנים אל פנים אבל כעין נבואת שאר נביאים דבחלום אדבר בו לא אימעט מהסתרת פנים ושוב מצאתי כעין זה בפי' ע"י:

ר"י אמר כו' שנאמר ובצל ידי כסיתיך גו'. לפי ענינו דלעיל נראה דמויתי לענין נבואה ותחלת מקרא זה ושמתי דברי בפיך גו' דהיינו נבואת משה שהיה פה אל פה ואמר בגלות שסתר זה הפנים מ"מ ובצל ידי כסיתיך דהיינו שלא סתר פנים ממש כמו שהופך פניו לצד אחר אלא כמי שמכסה פניו בצל ידו דרואה בקצת על חבירו מתוך הצל ועי"ל דיד סתם נאמר בכ"מ על השמאל כמ"ש בפרק הקומץ ידך זו שמאל כו' שנאמר אף ידי יסדה ארץ וימיני טפחה שמים גו' ע"ש וז"ש גם שבגלות איכא הסתרת פנים כמ"ש השיב אחור ימינו מ"מ צל ידי שהיא השמאל כסיתיך להגן עליכם והאי לישנא דידו נטויה עלינו גו' מצינו לו בספר ישעיה בכמה מקראות דכתיב בכל זאת לא שב אפו ועוד ידו נטויה וכל המפרשים וכן התרגום פירשו בו לרעה אבל לפי הענין דהכא יש לפרש בו דלטובה נאמר הגם דבכל זאת הסתיר פניו מהם בגלות ולא שב אפו מהם כמ"ש ידו נטויה להם שהיא יד השמאלי ולא הסתיר פניו ממש והוא מבואר בריש פרק קמא דכתובות כי ימינו הוא הרחמים ויד שמאלו הוא הדין גם שבגלות השיב אחור ימינו והם הרחמים ממש ומדת הדין גבר עלינו מכל מקום היא ידו הנטויה עלינו להגן מצרות הגלות ואהא מייתי עובדא דההוא מינא דהראה לו לריב"ח הסתרת המקום מעלינו והוא הראה לו ברמז דעוד ידו נטויה ואין כאן הסתרה גמורה:

מאי תהוי עלן ממיני כו'. לפי שר"י ב"ח הוא היה מפורסם בעל נצחון נגד המינים כגון בהך דפ"ק דבכורות בסבי דבי אתונא ובההיא דפ' א"ט דא"ל קיסר לריב"ח אלהיכם כאריה כו' וכן בכ"מ ולזה א"ל אחר מיתתך מה תיהוי עלן ממיני מי יודע להשיב להן בנצוח וא"ל אבדה עצה מבנים גו' האי קרא גבי עובדי כוכבים כתיב שהם המינים כמפורש בכמה מקומות ולזה אמר אם אבדה עצה מבנים שהם ישראל שנקראו בנים אתם לה' נסרחה גם חכמתם של עובדי כוכבים שהם המינים:

ואי בעית אימא מהכא דכתיב ואלכה לנגדך וגו'. כבר האריך בזה האברבנאל בספר משמיע ישועה שהם מתייחסים באמונתם בדמיון עשו ליעקב שהיה להם אב אחד ועשו היה צד אביו במרמה בפיו ויעקב איש תם וגו' כן אמונתם שמשערים לעבוד עבודת ה' והם עובדים אותו במרמה ודעת בלתי אמתי כו' ועוד האריך ע"ש וז"ש ואלכה לנגדך וגו' כי מעשה אבות סימן לבנים שבני עשו ילכו בשוה לנגד בני יעקב לפי חכמתן כמ"ש ואע"ג דנתבטל סימן זה כמ"ש בפ"ק דע"ז דמעיקרא דרוש לנגדך ולבסוף דרוש יעבר נא אדוני לפני עבדו היינו דוקא לענין מלכות וממשלה כדמשמע קרא דיעבר נא אדוני וגו' דמיירי באדנות וממשלה דהיינו שיהיה עשו מחזיק במלכות מקודם בעוה"ז ואח"כ יחזיקו במלכות בני יעקב לעוה"ב אבל לענין חכמה מתקיים האי קרא ואלכה לנגדך וגו':

שנאמר כי הנה יוצר הרים וגו' תקנה יש לו גו'. יוצר הרים ובורא רוח הם כוללים הגוף והנשמה הגוף נוצר מאמצעיתו של עולם מהר הבית והנשמה נבראה מרוח ה' כמ"ש ויפח באפיו נשמת חיים ושיחו של אדם שהוא הדבור יוצא מבין שניהם שהם כלי הדבור מהגוף ומן הרוח כמ"ש לרוח ממללא וז"ש מגיד לאדם מה שיחו מה תקנה יש לו כיון שהוא יצר ובורא אותם וה"מ למכתב מגיד לאדם שיחו וע"כ דרשו מלת מה שהוא מורה על דבר קטן כמ"ש ואנחנו מה וכמוהו הרבה דר"ל מה שיחו דאפי' שיחה של מה שבין איש כו':

מקום יש לו להקב"ה ומסתרים שמו כו'. דה"ל למכתב בסתר תבכה נפשי אבל במסתרים משמע במקום ששמו סתרים. ואמר מפני גוה מפני גאותן כו' מפני גאותה כו' עיין פרש"י בספר ירמיה מפני גדולה שלכם שתבטל ומפני גאותה של שמים שניתן לפסילים ע"כ ומספר ישן שהכל אחד שאין גאותן של ישראל אלא הקב"ה דכתיב ואשר חרב גאותך אלא שרשב"ן ביאר בפי' כביכול נתמעטה גאותו של מלכות שמים כענין שאמרו שנתמוטטו כנפי החיות ושנתמעטה פמליא של מעלה ומקום יש להקב"ה ששמו מסתרים הם בתי גוואי הסתרים הפנימיים שעליהם נאמר ושם חביון עזו כו' ובתי בראי הם עמודי התוך שעליהם העולם עומד וי"א בתי גוואי ה' הראשונה ובתי בראי ה' אחרונה והכל כוונה אחת ע"כ:

שאני חורבן ביהמ"ק דאפי' כו'. דמדכתיב ביום ההוא משמע על יום מיוחד קאמר דהיינו ביום החורבן ומיהו האי קרא במסתרים תבכה נפשי נמי משמע דביום החורבן קמשתעי דכתיב ביה ודמוע תדמע וגו' דדריש ליה בסמוך נמי על חורבן ביהמ"ק משמע דוקא בבתי גוואי ונראה דודאי הבכיה קמיה כביכול ליכא אלא בבתי גוואי אלא דה"ק שאני חורבן ביהמ"ק דאפי' מלאכי שלום כו' קאמר אפי' לגבי אדם דלא זו האדם אלא אף המלאכים מר יבכיון והם ג"כ בבתי בראי ודכתיב ויקרא ה' לבכי וגו' היינו שגם על המלאכים קרא להם שיבכיון בבתי בראי אבל קמי' שמיא כביכול ליכא בכיה כלל בבתי בראי ששינה בכתוב לומר ודמוע תדמע על חורבן ב' מקדשות ולגבי גלות ישראל כתיב ותרד עיני דמעה משום דעל חורבן מקדשות שהיה בבתי בראי לא היה הבכיה קמיה אלא על האדם והמלאכים משא"כ על גלות ישראל שהיה הבכיה בבתי גוואי כתיב ותרד עיני וגו' כביכול שהיתה הדמעה כלפי שמיא:

ג' הקב"ה בוכה כו'. ועל שא"א לעסוק בתורה כו'. לכאורה מה בזה טעם לבכיה ואדרבה היה לשמוח על כך ולפי הדקדוק דקאמר גבי שאפשר כו' ואינו עוסק סתם ולא קאמר ואינו עוסק בתורה וכן גבי שא"א כו' קאמר עוסק סתם ולא קאמר עוסק בתורה נראה

לפרש דה"ק כל שאפשר לעסוק בתורה ואינו עוסק גם בדברים אחרים כפועל בטל וכל שא"א לו לעסוק בתורה לאו משום שא"א לו ממש אלא שעוסק בדברים אחרים המבטלים אותו מלימוד תורה על שניהם הקב"ה בוכה על זה שהולך בטל ואינו עוסק בתורה וגם על זה שעוסק בדברים אחרים וביטל מד"ת שהיה לו להניח כל עסקיו משום לימוד תורה כדאמרינן סוף פ"ב דקידושין מניח אני את כל אומנות שבעולם ולומד את בני תורה כו':

נפל מן ידיה אמר מאיגרא כו'. נראה דשלא בכוונה נפל הספר מידיה ואפשר שהיה עומד במקום גבוה בעלייה ונפל משם לארץ ולמקום עמוק יותר וע"י זה נזכר בדרשת המקרא השליך משמים ארץ דלפי פשוטו ה"ל למכתב לארץ בלמ"ד וע"כ דרשו דמשניהם השליך בפעם אחד משמים ומארץ למקום עמוק ביותר דהיינו מאיגרא רם לבירא עמיקתא ואפשר שרמז בזה על שהשליכן בגלות לבבל כדאמרינן פרק האשה לא הגלה הקב"ה ישראל לבבל אלא מפני שהיא עמוקה כשאול שנאמר מיד שאול גו':

תזכו להקביל פנים הרואין ואינן נראין כו'. נראה דהך דרשה שייכא אדלעיל שדרש יראה יראה כשם שבא לראות כך בא ליראות שזה ודאי לא יתקיים ממש בעוה"ז שפני הקב"ה אינן נראין בעוה"ז אבל בעוה"ב נאמר ונגלה כבוד ה' וראו כל בשר גו' ויתקיים אז יראה יראה ממש דהשכינה רואה פני ישראל והם יראו פני השכינה וז"ש תזכו להקביל פני הרואים ואינן נראין דהיינו שתזכו לעוה"ב לקבל אותו פנים שיהיה גם נראין לכם:

ויחי עוד לנצח וגו'. פשטיה דקרא בתמיה היא וכי הרשע לא ימות כמו כו' ע"ש בתוספות ר"ל ומדלא כתיב בלשון תמיהה דרשוהו ויחי האדם עוד לנצח וגו' דהיינו שמוסיפין לו על שנותיו כי יראה חכמים ימותו. ואם במיתתן כו' נראה דהיינו ביציאת נפש כמפורש פרק האורג בחייהן עאכ"ו כי הרואה פני חכם כרואה פני שכינה כדלעיל ובהיפך ברשע אסור להסתכל בפני רשע כדאמרינן בפרק החובל:

הוה רגיל ג' ירחי' באורחא כו'. פרש"י מהלך ג' חדשים היה מביתו לב"ה ונוסע מביתו אחר הפסח כו' לשמח את אשתו בחג הסוכות עכ"ל ובחג השבועות לא היה אפשר לו להיות בביתו ולשמוח עם אשתו והוא דחוק ולולי פירושו נראה דלאו מה"ט נקט ג' חדשים אלא דכן דרכו ליילך למקום אחר לבקש פרנסתו משם ולשהות בדרך כ"כ שלא היה אפשר לו ללמוד בבהמ"ד רק יום א' ומייתי ליה דיום יום ידרושון וגו' וכי ביום כו' דודאי בכל מקום היום כולל גם הלילה כמו ויהי ערב ויהי בוקר יום אחד אבל מדכתיב יום יום כפול משמע למעט לילה ואהא קאמר וכי ביום כו' אלא כו' אפילו יום אחד בשנה מעלה כו' ולכך הוא כפול כלומר כאילו הוא לומד בכל יום ויום מהשנה דכעין

זה כתיב לגבי פורענות ארבעים יום יום לשנה יום לשנה גו' ומסיים בהאי קרא מעניינו ודעת דרכי יחפצון דגם הא דאזיל באורחא ודרך שהוא נחשב להם כמו דעת יחפצון:
וכן במדת פורענות כו' אפילו יום א' בשנה כו'. בתוס' פ"ק דסוטה הקשו בזה שם דמהכא משמע דמדה טובה ומדת פורענות כי הדדי נינהו דבתרוייהו יום א' חשוב שנה והתם קאמר דמדה טובה מרובה ממדת פורענות ובתוספתא קתני דמדה טובה מרובה על מדת פורענות על חמש מאות ע"ש ונראה ליישב דודאי לאו כללא הוא בכ"מ דמדה טובה מרובה ממדת פורענות דהא במדה טובה גופיה יש חילוק דלגבי אוהביו כתיב לאלפים דור ולגבי שומרי מצותיו דהיינו מיראה כתיב לאלף דור אלא דהכל לפי כוונת העושה בו לטובה ומ"מ אינו פחות ממדה הרעה:

דף ז.

וקר רגלך מבית רעך כו'. בפשיטות פריך מהאי קרא כאילו הוא פשטיה דקרא דאירי בקרבנות משום דכל ספר משלי הנמשל ממנו הוא פשטיה ומשמעו הוא המשל ואינו פשטיה כמ"ש גם זה מתוך הסוגיא דפ"ק דחולין ע"ש ונראה עוד בזה דלפי פשטיה הוה ל"ל הוקר עצמך מבית רעך וע"כ דרשו רגלך ע"ש שלש רגלים כשאתה עולה לרגל הוקר מלבא שם בחטאות ואשמות כמפורש לעיל:
התם בחטאות ואשמות כו'. יש להזהיר על השוגג כגון שגגת מלאכה וזדון שבת דה"ל ללמוד ולא למד ועד"ז אמרו שגגת תלמוד עולה זדון:
מבית רעך כו'. פרש"י אוהבך הקב"ה שקרא ישראל רעך שנאמר למען אחי ורעי עכ"ל אבל הנראה ממשמעות המקרא דדוד אמר כן לישראל ובספר שיר השירים מצינו יפתי רעיתי גו' זה דודי וזה רעי:

דף ח:

זה וזה מרובות ע"ז נאמר איש כמתנת ידו כברכת ה' וגו' פרש"י עולות מרובות דכתיב איש כמתנת ידו עכ"ל וטפי נראה לפרש בהיפך איש כמתנת ידו שלמים מרובים לאוכלים מרובים דבעי ליתן להם אכילתם וכברכת גו' היינו נכסים מרובים לעולות מרובות ויתיישב לפי הדרש דהכא כ' של כמתנת דלפי פשוטו לא יתפרש כ' כמתנת ולענין צדקה נדרש האי קרא להתיישב כ' של כמתנת דמשתעי קרא בתרתי. בא' שהוא ותרן בממונו ואינו עשיר כ"כ קאמר קרא איש כמתנת ידו ובאחד שאינו ותרן בממונו אבל הוא עשיר והיינו שיתן כברכת ה' גו' דהיינו בכ"א להחמיר ולא להקל:

דף ט:

מעוות לא יוכל לתקון זה שביטל כו' וחסרון לא יוכל כו'. ונראה דבמלתא חדא מתוקם ליה האי קרא מעוות גו' שביטל ק"ש או תפלה שלא קרא ק"ש או לא התפלל כלל ביומו וחסרון גו' שהתפלל ביחידות בלא מנין עשרה ונקט תפלת שחרית וערבית וה"ה תפלת מנחה אלא דנקט ליה דומיא דביטול ק"ש דלא שייך רק שחרית וערבית א"נ לרבותא נקט ליה הכי דאפילו תפלת ערבית ושחרית דיש להם תשלומים ביומו מ"מ מקרי מעוות לא יוכל לתקון כיון דלא התפלל בזמנו וכ"ש תפלת מנחה דאין לה תשלומין כי אם ביום אחר ודו"ק:

ואינו דומה שונה ק' פעמים לשונה ק"א פעמים כו'. נקט במלתיה מספר הזה לפי הרמז עובד אלהים לאשר הוא ר"ת גימ' ק"א ולא עבדו הוא ר"ת גי' ק' והכוונה בזה ע"ד שכתבנו בס"פ התכלת לגבי ק' ברכות שחייב אדם לברך בכל יום בסוד נפש רוח נשמה דמיון כהן לוי ישראל שיבא לחלק הנשמה א' מק' דהיינו מעשר מן המעשר ונמצא שונה ק' פעמים הוא חלק א' לנשמה אבל השונה פ"א ביותר מזה הוא חלק אלוה ממעל והיינו בין עובד אלהים גו' ומייתי בזה למשל י' פרסי בזוזא כו' ר"ל שהוא מהלך אדם ליום א' ההולך אחר חמורו עם סחורות השוכר נוטל זוזא ליו"ד פרסאות ואם הוא משכירו למהר הליכתו אחר חמורו פרסה א' יותר דהיינו י"א פרסאות ביום א' אותה פרסה קשה עליו ונוטל עליו עוד זוז א':

הנה צרפתיך ולא בכסף כו'. פרש"י ולא בכסף לא באש כמו שצורפים הכסף באש עכ"ל והוא דחוק דה"ל למכתב ככסף בכף הדמיון וע"ק דהא כתיב בהיפך זה וצרפתיך כצרוף את הכסף ונראה לפרש לפי עניינו דהכא דה"ק וצרפתיך ולא בכסף דהיינו שלא יהיה להם עשירות של כסף דעשירות נקרא בכ"מ ע"ש הכסף וכפל הענין בחרתיך בכור עוני היינו שלא יהיה להם כסף וקרא לעניות מדה טובה שמחזירן למוטב ובהפך בעשירות כתיב וכסף הרביתי להם וזהב עשו לבעל:

כוורדא [ברזא] סומקא לסוסיא כו'. סוסיא חיורא אמרינן פ' הרואה שהוא סימן טובה לרואה גם בחלום ולא כן הסומק והיינו שהוא מורה על ליבון עונות וקאמר נמי הכא גם שהעוני גופיה רעה להם דוגמת הוורדא סומקא מ"מ הוא מצרף ומלבן אותן להיטיב אותן כמו גוף הסוסיא שכולו חיורא ועי"ל המשל בסוסיא חיורא שהוא יפה מצד עצמו ולא מצד תכשיטו כסף וזהב אשר עליו שהרי אין בו רק הוורדא ורצועה אדומה של עור כן יאי עניותא להן שיהיו מצד עצמן ותורתן יפין ולא מצד עשירות ועד"ז אמר לסוסתי

ברכבי פרעה דמיתיך רעיתי שהיו יפין מצד עצמן שכל כסף וזהב שעליהן היו משאילין להן כבר:

גונב אדם אפשר כו' אבל הבא על אשת איש כו'. לעיל גבי הוליד ממנה ממזר כתבו התוס' במתני' דלא בעי למנקט רוצח כו' אבל הכא דנקט הבא על אשת איש ולא נקט הוליד ממנה ממזר נראה דה"מ למנקט נמי רוצח מיהו גוזל לא הוה מצי למנקט ועיין בזה בחדושי הלכות:

נטרד מן העולם פירש רש"י אין לו עוד תשובה לפי כו'. ע"ש רצה לומר דאין תשובה מועלת לו להצילו מן הגיהנם כדאמרי' פרק הזהב דג' שיורדין לגיהנם ואינן עולין וחשיב הבא על אשת איש בהדייהו והיינו שאינן עולין מיד כמ"ש התוס' שם מדאמרינן התם דיש לו חלק לעוה"ב:

אין אומרים בקרו גמל כו' אלא בקרו טלה כו'. פרש"י לשון קלקול נופל באדם שהוא טוב מתחלה עכ"ל והיינו שהיה עושה טוב והיה לומד תורה מתחלה ועכשיו פירש אבל הבא על א"א אין זה מקרי עושה טוב מתחלה אלא סור מרע היה מתחלה:

כל ת"ח כו' כצפור נודדת גו'. מדמה את הת"ח בדיבור התורה כפטפוט של צפור טהור כמפורש זה פ' יש בערכין שלכך מביא המצורע צפור החיה ע"ש תקנתו בפטפוט התורה וקאמר דכן איש נודד ממקומו דהיינו מבית המדרש ששם הי"ל פטפוט התורה ופירש ממנו לפטפוט דברים בטלים. ואמר ואומר מה מצאו גו' כי רחקו מעלי אין לומר רחקו אלא מי שנתקרב מתחלה להקב"ה דהיינו בלימוד תורה כמפורש בענין ותופשי התורה לא ידעוני דהיינו שפירשו ממנה:

דף י.

ליוצא ולבא כו' זה הפורש כו'. תחלת המקרא זה כי לפני הימים שכר אדם לא נהיה גו' ובפרק חלק אמרו שהוא קץ מגולה כמבואר שם [בחידושינו] שהוא מפורש בסוף כל התוכחות שבמשנה תורה והתמכרתם ואין קונה. וע"ז אמר שם מאי וליוצא ולבא אין שלום שדבר זה הוא הנאמר בתחלת כל התוכחות דהיינו ארור אתה בבואך וארור אתה בצאתך דאין זה מקץ מגולה לפי פשוטו וע"כ דרשו ביה שם אף ת"ח שכתוב בו שלום רב גו' כו' עי"ש הכי נמי הכא מה"ט דרשו ביה כיון שיצא אדם מדבר הלכה כו' דהיינו שלא יהיה בידו הלכה ברורה למר כדאית ליה בפורש מהלכה למקרא ולמר כדאית ליה מתלמוד למשנה או מתלמוד ירושלמי לבבלי. וזה מכלל קץ מגולה כמפורש פרק תולין

עתידה תורה שתשתכח כו' ומסיק שלא ימצאו הלכה ברורה כו' ומסיים בהאי קרא מן הצר לפום הך דרשה הוא היצה"ר כפרש"י שם בלשון א' שהוא המסית ומדיח בכל זה:

התר נדרים פורחין באויר ואין להם כו'. דכל הני דרשות דקאמרי הני תנאי דברייתא דיש להם על מה שיסמכו ס"ל לתנא דמתניתין דאין להם על מה שיסמוכו דלכולהו אית להו פירכא כדקאמר בגמרא ודשמואל נמי דלית ליה פירכא מ"מ כיון דלאו מגופיה דקרא מייתי ליה אלא מדיוקא לא יחל דברו הוא אינו מיחל אבל אחרים מוחלין לו מקרי אין להם על מה שיסמכו והיינו דקרי ליה פורחין באויר שאינו אלא מדיוקא מבחוץ ולא מגופיה דקרא ודו"ק:

כהררים התלויין בשערה כו'. אמר הררים לשון רבים לפי מה שפרש"י דמקרא מועט והלכות מרובות קאי עליה ניחא דהררים לשון רבים ע"ש הלכות מרובות ולפי' ר"א שכתבו התוס' לקמן דמקרא מועט והלכות מרובות לא קאי עליה י"ל דנקט ליה כהררים בלשון רבים להפלגת הענין למשל שבשערה א' מב' צדדים מכל צד של השערה תלוי הר א' משני ההרים ואעפ"כ לא נפסק אחד מהן מן השערה כ"ה הלכות שבת כו' דברמז מועט תלויה ולא נפסק ממנה:

וחזרתי כו' מפרש"י נראה דחזרתי בי היינו החרטה והפתח הוא דבאפי נשבעתי ולא מדעת מיושבת. ומיהו צריך התרה מאחרים וכן מוכח הסוגיא דפ' הספינה שאמר ועכשיו שנשבעתי מי מיפר לי אבל התוס' שם לא הביאו הסוגיא דהכא כן אלא דהקב"ה מיפר לו לעצמו והקשו שם מה שהקשו ע"ש:

מנין שנשבעין לקיים את המצות כו' מה שיש לדקדק בזה מפורש פ"ק דנדרים:

דף יא:

עריות בשלשה כו' מוקי לה בסתרי עריות כו'. פרש"י שאין מפורשות כגון בתו מאנוסתו ואם חמיו כו' עכ"ל ולשון סתרי לא משמע כן ומתוך ספר ישן למדתי לפרש סתרי ממש וסוד איסור עריות כגון סוד איסור אחותו דהשטן מונה את ישראל באיסורה שהרי עולם בתחלת בנינו היה שקין והבל נשאו אחותם ואין האדם דן בשכלו לאסור וכן באיסור אחות אשתו אין אדם דן בשכלו שמטתו של יעקב שלימה היתה ונשא אחות אשתו והנך תרי דשקלי וטרי בהדדי ולא שמעו טעם סוד בזה מרבן ואתי למשרי איסורא בעריות כי האי והשתא ניחא דהוה סתרי עריות דומה ממש למעשה בראשית ולמעשה מרכבה שהם ודאי סודות ודברים נסתרים ממש:

יכול לא ישאל אדם מו' ימי בראשית ת"ל לימים ראשונים אשר היו לפניך כו' ואצטריך למכתב למן היום אשר ברא אדם גו' ללמדך דמאז צריך שאלה ועיון שכל ביותר כי האדם היה תכלית הבריאה ואשר נברא בגוף ונשמה:

יכול ישאל אדם כו' מה לפנים ומה כו'. יש לדקדק לפי הפי' דמה לפנים שהסכימו בו התוס' כמ"ש לעיל בפירושם דהיינו קודם שנברא עולם היאך בעי למימר הכא יכול ישאל אדם מה לפנים הא כבר מיעטיה קרא מדכתיב למן היום אשר ברא אדם כו' כדקתני לעיל וצ"ל דבכדי נקט השתא מה לפנים אלא אגב דנקיט מה למעלה ומה למטה ומה לאחור ועוד למאי דנפקא להו מלמקצה השמים דאסור לשאול מה שיש חוץ למחיצות ממילא נפקא נמי דאסור לשאול מה לפנים ולא אצטריך קרא למן היום אשר ברא אדם גו' אלא לכדר"א כדלקמן ולפירוש זה מה למזרח ומה למערב חוץ למחיצות הרקיע לא הוזכר כלל אלא דהוי בכלל מה למעלה ומה למטה דהיינו למעלה ממחיצות הרקיע ולמטה ממחיצת הרקיע דה"ה חוץ ממחיצות הרקיע מן הצדדים וה"נ להההוא פירושא דמה לפנים ומה לאחור היינו חוץ ממחיצות הרקיע למזרח ולמערב צ"ל דה"ה חוץ ממחיצות רקיע לצפון ולדרום ומן המקרא דמייתי מלמקצה השמים כו' משמע דו' קצוות יש לשמים ולעולם:

דף יב.

יון שסרח נתן ידיו עליו ומיעטו שנאמר כו'. דבשתי ידים של הקב"ה נברא האדם מתחלה כדאמרינן במדרש מדכתיב ידיך עשוני גו' הידים הם ב' מדותיו שהם הרחמים והדין כמבואר דברזה באורך ברפ"ק דכתובות וכיון שסרח בראו שנים בב' ידים שהם הרחמים והדין ומיעטו ובמדרש ילקוט הוסיף בזה המאמר ומיעטו והעמידו על מאה כו' וכ"ה בפרק הספינה דקומתו של אדם הראשון היה ק' אמה והיינו אחר שסרח ומיעטו ויש רמז בזה ותשת עלי כפך כף גי' מאה:

אידי ואידי חד שיעורא הוא כו'. מה שדקדקו התוס' בזה אההיא דמסכת תמיד גם מה שכתב הרא"ם בזה הכל מפורש בפ"ד דמסכת תמיד: י' דברים נבראו ביום א' כו'. מספר יו"ד דברים שנבראו ביום ראשון ראוי לתת להם טעם והוא ע"פ מה שבארנו כי ביום ראשון נברא חומר הראשון אשר ממנו נתהוו כל צורת הנבראים וכ"א נקבע ביומו כפרש"י בחומש והשתא בחומר הראשון ביום ראשון נבראו הד' יסודות הפשוטים דחשיב הכא שהם אש ורוח ומים וארץ כי החושך הנאמר בקרא הוא האש הטבעי כמ"ש המורה ועוד יסוד חמישי הפשוטי שהם הגרמיים השמיימים הרי שנבראו ביום ראשון

חמשה יסודות הפשוטים בלי הרכבה כלל ובבריאתם ע"י שהם גשמיים נפלו בהם המקריים בו ביום וחשיב קו תוהו שהוא הוראה למקרה האיכות והכמות בגדר המקום הנופל בדבר הגשם וז"ש קו תוהו קו ירוק המקיף כו' כי הקו המקיף את מקום העולם הם הגרמיים השמיימים שמהם יוצא החושך שהוא אש הטבעי לעולם כמ"ש חכמי המחקר שמתנועת הגלגלים יוצא אש הטבעי אבל למעלה מקו המקיף שהן הגלגלים אין לומר בו גדר מקום והביא שנא' ישת חושך סתרו וגו' ירצה כי באמת הנמצאים המורכבים בכלל אין להם מציאות כ"א בג' יסודות הפשוטים שהן רוח ומים וארץ אבל ליסוד הד' שהוא אש הטבעי לא יוכלו לבא וז"ש כי ישת הקב"ה חושך סתרו שלא יוכלו כל הנמצאים התחתונים לבא למציאות אש היסודי אף שהוא ג"כ בגדר המקום וכתבו התוס' סיפא דקרא סביבותיו סוכתו קדרישׁ ע"פ כוונה שאמרנו כי יסוד האש הוא המקיף עוה"ז שהוא בדמיון הסוכה שהוא עראי והעולם ההפסד כי כל מורכב יפסד בהפרד המורכב ועוה"ז נברא בה' דמיון הסוכה כצורתה שתי דפנות שלימות ושלישית אפי' טפח כמפורש במסכת מנחות ואמר אבני בהו הוראה למקרה האיכות כגון הלח והיובש שהם אבנים המפולמות כו' שאף שהאבנים מטבע היבש במאמר הש"י המים הלחים יוצאים מהם לעולם והאבנים הם ג"כ ממקרה החם והמים ממקרה הקר כל זה ממקרה האיכות מיסודות הפשוטים שנבראו ביום א'. ואמר ומדת יום ומדת לילה כו' שהוא ממקרה הזמן שיש בכל גשם מהיסודות חמשה הפשוטים שזכרנו לעיל ואלו חמשה יסודות וד' המקריים הבאים מהם בודאי ראוים להבראות טרם כל נברא המורכב מהם מכל הנמצאים וחשיב העשירי שהוא התכלית אשר בעבורו נברא כל והוא האור שברא הקב"ה ביום ראשון שלא הוזכר בריאה ביום א' כ"א לאור כפרש"י בחומש והוא האור הנגנז לצדיקים שיהיו זוכין לתענוג נפשי ליהנות מזיו השכינה ע"י התורה שנקראת אור כמ"ש כי נר מצוה ותורה אור ושאמר אדם צופה בו מסוף העולם כו' היינו בעינו השכלי ומייתי ליה שנאמר וירא אלהים את האור כי טוב ואין טוב כו' דבשאר ימי בראשית כתיב וירא אלהים כי טוב על כללת הבריאה וביום ראשון פרט כי טוב על בריאת אור על כוונה זו ואין טוב אלא צדיק דבשבילו נברא ונגנז לצדיקים לעתיד לבא:

ואור ביום ראשון אברי והכתיב ויתן וגו' יום רביעי כו'. יש לדקדק דאגופיה דקרא דכתיב ביום ראשון ויאמר אלהים יהי אור ויהי וגו' ה"ל לאקשויי הכי דהא ביום רביעי נברא וי"ל דאגופיה דקרא ידע למימר כדברי חכמים דלקמן הן הן המאורות שנבראו ביום ראשון ולא נתלו עד יום רביעי אבל רב דחשיב מדת יום ומדת לילה בתרתי שנבראו ביום א' ע"כ דנקבעו המאורות ג"כ ביום ראשון קשיא ליה שפיר מההוא קרא דיום רביעי ומשני

כדר"א דההוא אור הוא שנגנז ובודאי היה נקבע ביום א' אלא כיון שנסתכל כו' עמד וגנזו ושוב ביום רביעי ברא מאורות אחרים ונקבעו בו ביום ואגופיה דקרא נמי דכתיב ויהי ערב ויהי בוקר יום א' לא משמע ליה למקשה דנקבעו המאורות אלא דמ"מ זמן דיום ולילה חשיב ליה כחדא ודו"ק:

ביו"ד דברים נברא העולם בחכמה ובתבונה כו'. כפי העיון שהן הן היו"ד דברים דחשיב הכא שבהן נברא עולם הן בשמותיהן קרובין לשמות עשר ספירות שהסכימו בהם המקובלים בקריאת שמותן והם היו"ד מאמרות ששנינו שבהן נברא העולם ומייתי בחכמה ובתבינה דכתיב בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה גו' לפי שמות הספירות קדמה חכמה לבינה והוא מסכים לדעת ב"ה לקמן דארץ נבראת תחלה ואח"כ שמים. ואמר ובדעת דכתיב בדעתו תהומות נבקעו הדעת היא המעלה העליונה כפרש"י בחומש וייחס לו שבו תהומות נבקעו שהן אבנים המפולמות שהוזכרו לעיל שמהן יוצאין מים לעולם ואמר בכח ובגבורה דכתיב מכין הרים בכחו וגו' דבבריאת הרים נראה כחו וגבורתו ביותר כמפורש על הרים יעמדו מים וגו' יעלו הרים וגו' בין הרים וגו' משקה הרים וגו' הרים הגבוהים ליעלים וגו'. ואמר בגערה דכתיב עמודי שמים ירופפו גו' פרש"י כדלקמן שגער בו ועמד עכ"ל ובחומש פי' בע"א וז"ל יהי רקיע יחזק הרקיע אף על פי שנבראו שמים ביום ראשון עדיין לחים היו וקרשו בשני מגערת הקב"ה כו' דכתיב עמודי שמים ירופפו כל יום א' בשני יתמהו מגערת וכו' ע"ש ואמר צדק ומשפט דכתיב צדק ומשפט מכון כסאך וגו' לא שנברא הכסא כבוד בו' ימי בראשית קאמר ככל הנהו דנקט דהא אמרינן פ' מקום שנהגו דהכסא הוא מז' דברים שנבראו קודם שנברא העולם אלא דקאמר דהכסא כבוד נברא מב' דברים שנברא העולם שע"י י' דברים בכלל נברא כלל העולם:

ואמר בחסד וברחמים דכתיב זכור וגו' כי מעולם המה. דלפי משמעו שבקש דוד על להבא אל אבושה וגו' דרכיך ה' וגו' הדריכני באמיתך וגו' ה"ל למכתב בלשון להבא זכור רחמיך ה' וחסדיך כי לעולם המה וע"כ דרשו מעולם המה היינו מבריאת עולם המה וה"נ אמרינן שיתף הקב"ה מדת הרחמים עם הדין וברא העולם וכתיב עולם חסד יבנה וגו':

היה מרחיב והולך כב' פקעיות א' של כו'. בב"ר כיצד ברא הקב"ה את עולמו נטל ב' פקעיות א' של אש וא' של שלג ופתכן זה בזה כו' ע"ש ונראה דנקט שלג עש"ה יאמר לשלג הוי ארץ ונקט אש כדלקמן שהשמים מאש ומים נבראו ויש לכוון בזה שהוא רמז לב' מדות כי האש הוא רמז למדת הדין והשלג ומים הם רומזים לרחמים וז"ש שפתכן זה בזה כו' כדאמרינן בתחלה כו' ואח"כ שיתף הקב"ה מדת הרחמים עם מדת הדין שנאמר

ביום עשות ה' אלהים וגו' ואמר שהיה מרחיב והולך כו' כפי מדותיו שהן לאין תכלית עד שגער בהן הקב"ה והעמידן כו' שיהיה שיעור לעולם בגדר המקום כפי המקבלים שהם דברים הגשמיים ומייתי מדכתיב אני אל שדי אני הוא שאמרתי לעולמי די כו' וכתבו התוס' רמז בזה לעולם ת"ק שנה שהנעלם מן אותיות שדי הוא ת"ק:

שנאמר גוער בים ויבשהו כו'. מצינו גערה בים סוף שנאמר ויגער בים סוף ויחרב וגו' דהיינו בקריעת ים סוף אבל בים סתמא כדכתיב כאן לא מצינו בו אלא דקאי אבריאת עולם ועוד דגוער לשון הוה נופל שפיר אבריאת עולם דעוד היום הוא גוער בו שלא יהא הולך ומרחיב אבל אקריעת ים סוף הוה ליה למכתב ויגער לשון עבר כדכתיב התם:

בש"א שמים נבראו תחלה כו' ובה"א ארץ כו'. ויש תימה בדבר הזה כיון שבמאמר א' נבראו שמים וארץ איך נופל בהם תחלה להיות האחד מוקדם לחברו ועוד קשה כדמקשינן קשו קראי אהדדי ומשני ר"ל כשנבראו ברא שמים כו' אכתי לב"ה קשו קראי אהדדי ואם נאמר לב"ה ג"כ הכי א"כ במאי פליגי ואם נאמר לב"ה בהפך לא ה"ל לשתוק לר"ל ולומר לב"ה הפך זה ובעל יפה מראה כתב דר"ל סברא דנפשיה קאמר ולאו לתרוצי אליבא דב"ש וב"ה ולדבריהם כתב שם תירוצים אחרים על רמיות המקראות ע"ש ואין זה מסוגית התלמוד דהא סתמא דתלמודא קאמר קשו קראי אהדדי ולא ר"ל ומשמע דלב"ש ולב"ה על פלוגתייהו פריך ועוד דאין זה מדרך התלמוד כיון שכל אחד מהתנאים יש לו תירוץ על רמיות המקראות והוא פשוט שהרי [לא] הוזכר בגמרא מה לו לר"ל להקשות קושיא זו ולתרצה בע"א ויראה דודאי במאמר אחד נבראו כולם אמנם פלוגתייהו באיזהו מהיסודות התחיל להרחיב ולילך המציאות של עולם כמ"ש חז"ל שם אמר רב יהודה אמר רב בשעה שברא הקב"ה את העולם היה מרחיב והולך כ"כ כו' עד שגער בהן הקב"ה כו' והיינו דאר"ל מאי דכתיב אני אל שדי אני הוא שאמרתי יש לעולם די והמשל בזה דבכל הדברים יש ספק בבריאתם אם נאמר שהפנימי אשר בתוכה הוא העיקר ונברא תחלה ואח"כ נתגדלו והלכו עליו קליפות החיצונות והם אינם אלא שומרים לפנימי או שנאמר הפך זה כי החיצונות הם גדילות ונבראו תחלה ובזולתו יפסד גם הפנימים כי הוא שומר עליהם ואחר כך בתוכו יתגדלו הפנימים ואם נאמר שקולים הם ויבאו שניהם וכאחד התחיל מציאותם בקטנותם והיו גדילים והולכים ולזה לדעת ב"ש שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' כי הגרמיות השמיימיות המקיפים את העולם אשר בסיבובם יתנועעו כל המציאות הם העיקר וממנו התחיל המציאות להרחיב ולהלוך מלמעלה למטה עד לארץ שהוא האמצעי בתוך היסודות הפשוטות והוא שהביא ראיה שנאמר השמים כסאי וגו' כי בודאי הכסא הוא עיקר והשרפרף הוא טפל אליו וכמו

שפרש"י כי לפי גובה הכסא הוא מתקן שרפרף ודעת ב"ה הפך זה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים כי הארץ הוא המרכז אשר עליו יסובבו כלם והוא העיקר כי הם אינם אלא כשומרים ומשמשים אליה וע"כ בה התחיל המציאות והיה הולך ומרחיב עד מציאות השמים הגלגלים עד שגער בו הקב"ה כענין שאמרו בפ"ב דיומא דכל מידי ממציעתו מתצר והביא ראיה שנאמר הבונה בשמים מעלותיו ואגדתו על ארץ יסדה כי מעמד העלייה בלי הבית שתחתיו א"א וע"כ הארץ היא העיקר שהאגודה על היסודות הפשוטים כולם על הארץ יסדם הש"י ופלוגתא הזאת בעצמה פליגי ר"א ור"י ביומא פ"ה ר"א אומר כו' ע"ש ודעת החכמים הכריע ביניהם כי כאחת התחיל המציאות מלמעלה מן השמים ומלמטה מן הארץ שנאמר אף ידי יסדה וגו' כמתחיל בב' ידיו בשני קצוות לעשות מלאכתו ואומר קורא אני עליהם יעמדו יחדיו שיעמדו ירצה בו הגלגל ההיקף בלי המרכז והמרכז בלי הגלגל א"א שיעמדו אך יחדיו יעמודו וע"כ התחיל המציאות בשניהם כי כלם עקריים והא דמקשה קשו קראי אהדדי היינו אליבא דב"ש דלב"ה קרא דביום עשות וגו' דייק דהעשייה נמשך אל ארץ ושמים ומדהקדים בכאן ארץ לשמים ע"כ ארץ נבראת תחלה אבל קרא דבראשית ברא אלהים את השמים וגו' לא דייק דהבריאה שנאמרה שם נמשך אל האור ולא בא לומר כאן סדר הבריאה לשמים וארץ כמו שפרש"י אלא שברוב הכתובים הקדים השמים לארץ הוא לב' ענינים כי מציאותו ית"ש ניכר באמצעיתם יותר מע"י התחתונים כי מתנועתם נודע מניע ראשוו שכל מתנועע יש לו מניע ויכלה הדבר אל מניע ראשון והב' שגדולת מעלות פעולותיו ית"ש נראות יותר מהעליונות כמ"ש כי אראה שמיך וגו' ובאגדת ירושלמי איתא דלא קשה לב"ה קרא דבראשית ברא וגו' א"ר חנינא ממקום שב"ש מביאים טעם לדבריהם ב"ה מסלקים מ"ט דב"ש בראשית ברא וגו' משם ב"ה מסלקים לון והארץ היתה כבר היתה ע"כ אבל ב"ש דדייק ליה קרא דבראשית ברא וגו' שהשמים נבראו תחלה ויפרש מלת בראשית כמו בראשונה ולהורות סדר הבריאה כמו שהביא רש"י דעת המפרשים א"כ מה יעשה לקרא דביום עשות וגו' ומשני ר"ל כשנברא ברא השמים תחלה כמו שנאמר בראשית ברא אלהים את השמים וגו' אבל כשנטה נטה ארץ תחלה כו' ומה שכתב בעל יפה מראה דר"ל ע"כ לב"ש לא אתי דלא נחלקו אלא בבריאה אבל בנטייה מודו ב"ש דארץ קדמה דא"כ מאי קאמר ב"ה לב"ש לדבריכם אדם בונה בית כו' והלא אין זה משל צודק אלא בנטיה שבונה כ"א בהקמת מצבו והלא בזה מודו ב"ש לב"ה כו' עכ"ל הוכחה זו אינה אלא לפי מה שהוא הבין לשון נטיה שהיא הקמת מצבו המצב אבל מהנראה כי הקמת המצב היתה בכלל הבריאה והנטיה היא גמר עשיה ותיקונה כי מלאכת הארץ נגמרה ביום הג'

שנא' ביום הג' ותראה היבשה וגו' ויאמר אלהים תדשא הארץ וגו' וגמר מלאכת השמים היה ביום הד' שנאמר בו יהי מאורות ברקיע השמים וגו' ולכך בענין העשיה הזכיר הארץ תחלה שנאמר ביום עשות ה' אלהים ארץ ושמים וגו' ובעל יפה מראה האריך במאמר הזה אך בדרשות רחוקים מפשוטו ע"ש ואני לא באתי רק בדברים הקרובים לפשוטו:

מאי שמים אריב"ח ששם מים כו'. ר"ל ששם עליו יש מים כדכתיב ויהי מבדיל וגו' ובין המים אשר מעל לרקיע וכתיב בתריה ויקרא אלהים לרקיע שמים וגו' דר"ל משום דעל הרקיע יש מים קרא לרקיע שמים ע"ש שם מים והמ"ם משרת לשנים כמ"ש הרא"ם אך מ"ש הרא"ם עוד דשם מים שנאמר על השמים האוריים כו' לא ידענו מי הכריחו לכך ודו"ק:

תנא אש ומים כו'. פירוש כמ"ש שהאל"ף אחרי השי"ן נחה ובהיפך אותיות כו' והכוונה כדלעיל ע"ש ב' מדותיו הדין והרחמים ששתפן וברא בהן השמים:

אילו נאמר שמים וארץ הייתי אומר שמים וארץ שמו כו'. לכאורה הענין תמוה לפרש דכל שמים וארץ דכתיבי הן שמו ועוד דגם הכא היאך אפשר לפרש שהן שמו של אלהים וא"כ אמאי קאי מלת ברא דכתיב ולפי לשון הב"ר הייתי אומר שמים וארץ אלהות הן כו' עכ"ל נראה דה"פ דהייתי אומר שמים וארץ ג"כ שם אלהות הן וב' רשויות הן וה"ק קרא בראשית ברא אלהים הפועל את אלהים הפעול שהם שמים וארץ שיהיה לשמים וארץ כח אלהות וחסר מן הכתוב אלהים הפועל ועכשיו שנאמר את השמים ואת הארץ וגו' ע"כ אלהים דקרא היינו אלהים הפועל ושמים שמים ממש וארץ ארץ ממש ואין בהן כח אלהות כלל וכה"ג י"ל בפ"ק דמגילה גבי שכתבו לתלמי אלהים ברא בראשית כמפורש שם:

דף יב:

ע"ב את הארץ ל"ל כו' דכיון דכתיב את השמים ע"כ אלהים דקרא לא קאי אשמים וכ"ש אארץ וא"כ לכתוב את השמים וארץ ומשני להקדים שמים כו' כפרש"י וכתבו התוס' והא דאמרי ב"ה לעיל ארץ נבראת תחלה דכתיב ביום עשות ה' וגו' ולא כתיב התם ואת דריש ליה מדשני קרא בסדרו להסמיך ארץ לעשיה כו' ע"ש וקשה לדבריהם א"כ גם לב"ש נמי לא לכתוב ואת גבי הארץ ומדשני קרא דבראשית ברא וגו' להסמיך שמים לבריאה מסדריה דביום עשות וגו' שהקדים ארץ לשמים לדרוש ליה דהשמים נבראו תחלה ולפי דרכנו שכתבנו לעיל הא דמשני ר"ל כשברא ברא שמים תחלה וכשנטה נטה ארץ תחלה היינו דאליבא דב"ש משני הכי אתי שפיר הכא דאי לא כתיב ואת ה"א

דהבריאה היה שניהם כאחד כדעת החכמים אלא בנטיה היתה הארץ תחלה ולכך שינה כאן בראשית ברא שמים גו' דאל"ה ה"א דהבריאה והנטיה שוין אבל לבית הלל דלא מחלק בין הבריאה והנטיה דקרא דבראשית ברא לא דייק להו כמפורש לעיל ע"כ דשינה הכתוב דביום עשות ארץ גו' לומר שהארץ נבראת תחלה אך קשה לב"ה דלא ס"ל ואת הארץ להקדים שמים לארץ אתא ואת הארץ ל"ל וע"כ נראה דכל הסוגיא אתיא לב"ש אבל לב"ה יש לדרוש את השמים ואת הארץ בדרך אחר כדאיתא בב"ר שהשיב לו ר"י לפי שאין יודעין לדרוש כו' אלא את השמים לרבות חמה ולבנה כו' ואת הארץ לרבות דשאים ואילנות כו' וכה"ג איכא בפרש"י בחומש לרבות תולדותיהן ופליג אדרשה דהכא כמ"ש התוס' והיינו אליבא דב"ה:

למי שאין דרכו להשכים והשכים כו'. פרש"י וזו השכימה עמה שנבראו כא' כו' עכ"ל והיינו כחכמים דס"ל הכי לעיל ויותר נ"ל אליבא דב"ה השיב ר"י הארץ השכימה ונבראת תחלה ודומיא דהכי מייתי ומצאו נשים ואנשים כו' שהקדימו להשכים הנשים מאנשים וכן נראה דר"י כב"ה קאמר כדמוכח בב"ר שכתבנו לעיל:

אוי להם לבריות שרואות ואינן יודעים כו'. הקושיא בכלל וכי משום שאינן יודעין הבריות כל זה יהיה אוי להם ומנ"מ בידיעתן כ"ז ומה ענין העמודים הללו במספר למר כדאית ליה וכו' ונראה הכונה בכל זה כמבואר בכמה מקומות במקרא ובתלמוד שהבחירה ניתן לאדם לנצח את היצה"ר בתורה ובמצות כמ"ש בקידושין אם פגע בך מנוול זה משכהו לבהמ"ד והקב"ה עוזרו כמ"ש שם צופה רשע לצדיק גו' ה' לא יעזבנו בידו וע"ד הבא לטהר מסייעין לו ע"ז אמר ר"י אוי להן לבריות שאין יודעין על מה העולם עומד לפי בחירתו אם לקיים עולם במעשה הצדיקים הטובים ואם לאבד במעשה הרשעים והרי העולם עומד בבחירת בן אדם בקיום התורה ומצותיה והיינו על העמודים כמ"ש העולם עומד על התורה ועל העבודה ועל גמ"ח ועל ג' דברים העולם קיים על הדין ועל. האמת ועל השלום שנאמר המרגיז ארץ גו' מפני שעמודיה יתפלצון דהיינו שאין בני אדם מקיימין העמודים שזכרנו ואמר בעיקר העמודים שעומדים על המים שהיא התורה כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ומייתי רמז לזה שנאמר לרוקע הארץ על המים דהיינו על התורה שנמשלה למים כמ"ש הוי כל צמא לכו למים ואמר המים על ההרים כי התורה לא ניתנה למלאכי השרת אבל ניתנה לבני אדם הצדיקים הבוחרים בטוב שנמשלו להרים בכמה דוכתין כגון מדלג על ההרים גו' ואל ההרים לא אכל גו'. ואמר שההרים עומדים על הרוח וגו' הצדיקים ובחירתם לטוב תולה ברוח שהיא הנשמה הטהורה שניתנה להם כמ"ש ויפח באפיו נשמת גו' ואמר שכל זה תלוי בבחירת בן אדם

לנצח את הסערה והוא היצה"ר כמבואר פ"ק דב"ב גבי איוב שהיה כופר בבחירה ואמר על דעתך כי לא ארשע גו' אשר בשערה ישופני דרוח סערה עברה לפניך ונתחלף לך בין איוב לאויב דהיינו רוח יצה"ר שע"כ כתיב שערה בשי"ן רמז על היצה"ר שהוא כחו של שעיר ואמר שאותו סערה תלוי בבא אדם לטהר שהקב"ה עוזרו והיינו שתלויה בזרועו וכחו של הקב"ה לעזור לבן אדם לפי בחירתו ולפי שר' יוסי לא זכר כמה הן העמודים וסמך אמתני' שהן ג' תורה ועבודה וגמ"ח קאמרי ביה הני תנאי ע"פ מ"ש פ"ב דמכות דאיכא תנאי דח"א תרי"ג מצות ניתנו לישראל ובא דוד והעמידן על י"א וח"א דבא ישעיה והעמידן על שש וח"א דבא חבקוק והעמידן על א' והיא האמונה שנאמר וצדיק באמונתו יחיה כמפורש שם באורך ועד"ז קאמרי חכמים הכא העולם עומד על י"ב עמודים שהן י"א דחשיב התם ועם האמונה שהוא ודאי עקרית הם י"ב עמודים וי"א על ז' עמודים הם ו' דחשיב התם ועם האמונה הם ז' עמודים ור"א דקאמר הכא על עמוד א' היא האמונה שנאמר בה וצדיק באמונתו יחיה ומייתי ליה שהוא עמוד של הצדיק כמ"ש בו וצדיק יסוד עולם דהיינו באמונתו ועד"ז אמר הכתוב לדור ודור אמונתך כוננת ארץ ותעמוד שע"י מצות אמונה כוננת ארץ ועל ידה תעמוד הארץ כי האמונה היא עמוד אחד של כל העולם כמ"ש ודו"ק:

שני רקיעים הם שנאמר הן לה' אלהיך השמים ושמי גו'. י"ל בזה שנתכוין על ב' רקיעים דהיינו שמים הם האויריים ושמי שמים הם שמים העליונים ממש כמ"ש הרא"ם אקרא הללו את ה' מן השמים גו' ואחריו הללוהו שמי השמים והאויריים הם נקראו שמים ע"ש ענין שם מים בעבור היות שם הויות המים כו' ע"ש:

ז' רקיעים ואלו הן וילון כו'. חכמי אומות עולם מסכימים על כך שז' רקיעים הם והם ז' כוכבי לכת כסדרן שצ"ם חנכ"ל אמנם בפרטי הדברים במאמר הזה לא ידענו לכוון להם וע"כ אמרתי לי בזה במופלא ממך בל תדרוש:

וילון אינו כו' אלא נכנס שחרית ויוצא כו' פרש"י נכנס שחרית לתוך תיקו והאור נראה וערבית יוצא עכ"ל והקשו התוס' א"כ היאך נראין הכוכבים בלילה כיון שהם קבועים בשני ומיהו שמא נראין מתוכו כו' ונראה לפרש אפכא נכנס שחרית בעולם וממנה יוצא האור לעולם ויוצא ערבית מן העולם ולכך נראין כוכבים עכ"ל ופי' זה אינו מובן דמשמע הוילון כשהוא פרוס בפני דבר אחר הוא מחשיך דלכך בלילה יוצא מן העולם כדי שיהו הכוכבים נראין אם כן היאך נכנס שחרית בעולם להביא האור לעולם דמשמע דע"י פריסת הוילון הוא מחשיך אור בלילה וכשנכנס לתיקו נראה אור החמה ביום והרי אנו רואין דעלייתה של שמש ביום מאיר ושקיעתה בלילה הוא מחשיך ולולי דבריהם נראה

דלאו לענין אור קאמר נכנס ערבית ויוצא שחרית ומחדש כו' אלא דגם קודם שנקבעו המאורות ביום ד' נאמר ויהי ערב ויהי בוקר שהיו אז מדת יום ומדת לילה כדאמרינן לעיל והיינו דבלאו מאורות עצם השמים יותר מאיר ומזהיר ביום מבלילה משום דהוילון נכנס ביום לתוך תיקו והרקיע מזהיר ויוצא אח"כ בערבית מחיקו תחת הרקיע ומחשיך בפניו וז"ש ומחדש בכל יום מעשה בראשית שהיו גם קודם שנקבעו המאורות דהיינו מדת יום ומדת לילה שהיו נראין ברקיע ע"י הוילון ומייתי ליה מקרא הנוטה כדוק גו' כאהל לשבת היינו כמו שעושין וילון באהל לשבת שביום הוילון נגלל והאהל פתוח ובלילה הוילון פרוס בפני האהל:

רקיע שבו חמה ולבנה קבועין כו'. גם זה שלא כדעת התוכניים שדעתם שחמה ולבנה אינן קבועין בגלגל א' אלא כדרך שצ"ם חנכ"ל:

שחקים שבו רחיים עומדות וטוחנות כו' נקרא שחקים מלשון שחיקה וטחינה ואמר וטוחנות מן לצדיקים היה נראה לפרש לצדיקים שבדור המדבר כדמייתי מקרא דכתיב אדור המדבר אבל האי קרא לאו בצדיקים איירי דכתיב לעיל מיניה כי לא האמינו באלהים גו' וכתיב שם וינסו אל גו' ובגירסת הילקוט טוחנות מן לצדיקים לעתיד לבא וניחא טפי ומייתי ליה מדור המדבר שנאמר ויצו שחקים גו' שנתן להם הקב"ה גם כן מאותו מן שהיה מוכן להם לעתיד ואפשר שע"כ אמרו בפרק חלק שאין לדור המדבר חלק לעוה"ב שכבר קבלו חלקם מן המן בעוה"ז:

זבול שבו ירושלים ובהמ"ק ומזבח בנוי כו'. ומייתי ליה מקרא בנה בניתי גו' לשון הכפל בנה על ירושלים בניתי בית כמשמעותו בהמ"ק זבול על שם המזבח ואמר שמיכאל השר הגדול כו' שע"כ נקרא השר הגדול בספר דניאל שהוא כהן גדול של מעלה במקדש שלמעלה וכדאמרינן בעלמא ירושלים של מעלה מכוון נגד ירושלים של מטה ואמר שהוא מקריב עליו קרבן בע"י הגיה בזה וכי תעלה על דעתך שיש לשם פרים וכבשים אלא מהו מקריב נשמתן של צדיקים וע"ז תקנו בתפלה ואשי ישראל כו' כמפורש בטור א"ח סימן ק"ך ומייתי וראה מזבול קדשך גו' ר"ל ראה מירושלים שלמעלה שמכוון לה ירושלים שלמטה שנחרבה עתה ואיה קנאתך גו':

מ"ה שאומרים שירה בלילה כו'. מפני כבודן של ישראל כו' דשירתן של ישראל עיקרה ביום בתפלתן ב"פ שחרית ומנחה שהן חובה כדמסיים בהאי קרא תפלה לאל חי משא"כ ערבית הוא רשות וכה"ג אמרו בפ"ק דע"ז מהאי קרא דהקב"ה שומע שירה מפי חיות בלילה ומשמע מכל זה דאין המלאכים אומרים שירה ביום כלל ויש לדקדק מהא דאמרינן פ' ג"ה כי עלה השחר א"ל הגיע זמני לומר שירה ויש לחלק בין המלאכים

שנבראו בכל יום שאין אומרים שירה אלא פעם א' ביום שנבראו כמפורש שם ובין מלאכים כגון מיכאל וגבריאל שאומרים שירה תמיד כמפורש שם:

כל העוסק בתורה בלילה כו'. וכל הפוסק מד"ת ועוסק בדברי שיחה כו' מפורש פ"ק דע"ז:

ומנלן דאקרי שמים שנאמר השקיפה ממעון גו' וכתיב ביה וברך את עמך ישראל גו' היינו ע"י מלאכיו אשר דרים שם כמ"ש המלאך הגואל הוא יברך גו' ויעקב אמר למלאך לא אשלחך כי אם ברכתני:

מכון שבו אוצרות שלג ושל ברד כו'. והם אוצרות של פורעניות לייסר בהן את הבריות כפרש"י ועל פי המקרא דאיוב הבאת אוצרות שלג ואוצרות ברד גו' אשר חשכתי לעת צר גו' ושם כתיב מי הוליד אגלי טל גו' דהיינו עליית טללים רעים ועליית אגלי כו' שזכר כאן ואמר חדרי סופה וסערה כו' ודלתותיהן אש כו' שהם ג"כ אוצרות של פורעניות כמפורש בישעיה דכתיב מעם ה' תפקד גו' סופה וסערה ולהב אש אוכלה ומייתי שנאמר יפתח ה' לך את אוצרו הטוב כך היא נוסחת הגמרא ועיין פרש"י אבל בגירסת ע"י מייתי שנאמר פתח ה' את אוצרו ויוצא את כלי זעמו:

צדיק אתה ה' ולא יגור במגורך גו'. מפורש פרק חלק:

ואתה תשמע השמים מכון גו'. בתפלות של שלמה על הפורעניות המתרגשות בעולם הוא דכתיב ואהאי קרא סמיך נמי דהפורענות היו שם במכון:

צדק ומשפט דכתיב צדק ומשפט מכון גו' צדקה דכתיב כו'. צדק וצדקה ב' ענינים הם דצדק למעט עושה עול וצדקה כמשמעו שנותן דבר ואינו חייב לתת לו אלא בדרך צדקה:

גנזי שלום דכתיב ויקרא לו ה' שלום כו'. דשמו של הקב"ה נקרא שלום נלמד מהאי קרא פ"ק דשבת כמפורש שם ואמר גנזי ברכה דכתיב ישא ברכה מאת ה' גו' ולא הביא האי קרא לעיל גם לענין צדקה דכתיב בסיפיה וצדקה מאלהי ישעו משום דלא כתיב ביה השם המיוחד השוכן בערבות. ואמר נשמתן של צדיקים שנאמר והיתה נפש אדוני צרורה גו' ענין זה מפורש פרק שואל ע"ש. ואמר ונשמות כו' שנאמר כי רוח מלפני יעטוף גו' דבר זה מפורש פרק כל היד. ואמר וטל שעתיד כו' שנאמר גשם נדבות תניף גו' מפורש פ' רע"ק. ואמר שם אופנים כו' מלך אל כו' שנאמר סולו לרוכב בערבות ביה שמו לפי ענינו הל"ל יה שמו אבל רמז בזה ע"ש כי בי"ה צור עולמים וע"כ אמר סולו לרוכב בערבות שהוא למעלה מכל הברואים שנבראו בי"ה:

דף יג.

מופלא ממך בל תדרוש ובמכוסה כו'. הכפל בזה נראה שרמז אכל ה"מ דמתניתין במופלא היינו במעשה המרכבה מה למעלה ומה למטה כו' אל תדרוש ובמכוסה ממך גם במעשה בראשית אל תחקור מי שאינו בקי בטבעי מעשה בראשית אך במה שהרשית התבונן אמר התבונן בלשון ציווי כמ"ש החוקרים והפלוסופים דיש לאדם לחקור על מציאותו מתוך הברואים שבעולם ואין לך עסק בנסתרות דהיינו בסתרי עריות כדאמרינן לעיל:

בשעה שאמר אעלה גו' אדמה לעליון כו'. לעיל מיניה כתיב כי האי גוונא ואמרת בלבבך השמים אעלה גו' אבל אפשר לפרש על רקיע ראשון משא"כ הכא דכתיב אדמה לעליון גו' כמו שהשיב לו על זה והלא מן הארץ עד לרקיע כו' ובין כל רקיע ורקיע כו' למעלה מהן כסא הכבוד כו':

נמרוד הרשע שהמריד עולם כולו עליו כו'. כמ"ד בפ' כיצד מעברין אמרפל שמו ונקרא שמו נמרוד שהמריד כו'. והיינו בדור הפלגה כפרש"י בחומש ונבוכדנצר לאו בן בנו היה כמ"ש התוס' אלא ע"ש שזה נ"נ אמר אעלה על במתי עב גו' ונמרוד שהמריד במלכותו את דור הפלגה אמר ג"כ לעלות לשמים כמ"ש הבה נבנה לנו עיר ומגדל וראשו בשמים גו' כמפורש בפרק חלק נעלה ונכנו בקרדומות כו' ע"ש והתוספות פירשו בע"א:

ורגלי החיות כנגד כולן כו'. פירשו בתוס' ע"פ הקליר שיסד בקדושה דמוסף ר"ה שיש ט"ו פעמים ת"ק עד רגלי החיות למנין ז' רקיעים וח' אוירים וסי' רגליהם רגל ישרה אותיות ש"ר י"ה דהיינו י"ה פעמים ש"ר וצ"ל ח' אוירים היינו מהארץ עד לשמים אויר א' וז' רקיעים וששה אוירים בין הרקיעים הרי י"ד וכף רגל ת"ק חשיב ליה אויר והרי ט"ו פעמים ת"ק מיהו הא דאמר הכא רגלי חיות כנגד כולן כו' משמע כנגד כל הני ת"ק דנקט וצ"ל כף רגל חיות לאו היינו רגלי החיות גם מיסוד הקליר וחיות אשר הנה מרובעות נראה דבד' חיות הנושאות את כסא הכבוד משתעי וא"כ קרני החיות כנגד כולם דנקט הכא הם קרני השור שבכסא דבשאר החיות לא שייך קרני:

אך אל שאול תורד אל ירכתי בור כו'. ר"ל נשמתו אל שאול שהוא גיהנם תורד וגופו אל ירכתי בור לא קאמר אל בור אלא אל ירכתי בור כמפורש בקרא ואתה השלכת מקברך גו' שלא יהיה נקבר בקברו אך שיהיה נשלך מחוץ לבור דהיינו לירכתי בור:

ראשי פרקים כו'. פרש"י ראשי פרשיות שבה עכ"ל ר"ל ראשי פרשיות שבמעשה מרכבה דיחזקאל כדלקמן עד וארא מסרינן ראשי פרקים כו':

אלא לאב"ד כו' היינו ליחיד בדורו. ויש לדקדק דהיאך אר"י בסמוך לר"א תא אגמרך במעשה מרכבה והא ר"א לא היה אב"ד וללישנא דקאמר ולכל מי שלבו דואג ניחא דר"א ודאי לבו דואג היה אבל להאי לישנא בתרא דקאמר והוא שלבו דואג דבעי תרתי קשה דר"א לאו אב"ד היה וי"ל דכולה מלתא דהכא לא איירי אלא דגם במי שאינו חכם ומבין מדעתו דמ"מ באב"ד ולמי שלבו דואג מוסרין לו ר"פ אבל למי שחכם ומבין מדעתו מוסרין לו גם מעשה מרכבה גופה ור"א דלקמן חכם ומבין מדעתו היה והכי מוכח מתוך הסוגיא:

אין מוסרין כו'. אלא למי שיש בו ה' דברים שר חמשים ונשוא כו' יפורש לקמן:

אין מוסרין ד"ת לעובדי כוכבים כו'. לא קאמר אין מלמדין תורה לעובדי כוכבים דהא ודאי בז' מצות דידהו מלמדין אותן ובשאר מצות התורה עובד כוכבים הלומד אותה חייב בנפשו אלא דהכא נלמד מענינו דאין מוסרין לעובדי כוכבים היינו טעם וסוד המצות ואפי' בז' מצות שלהם אין מוסרין להם סודן וטעמן וע"ז מייתי ליה מקרא דכתיב מגיד דבריו ליעקב וגם טעם חקים ומשפטים גו' דהיינו חקים ומשפטים של דת האלהים ולא כן עשה לכל גוי דגם משפטים ודת הנימוסית שלהם שחייבים לקיים שהדינין הוא א' מז' מצות שנצטוו בני נח מ"מ בל ידעום טעמם וסוד הענינים ובזה יתיישב קושית התוס' בשם ר"א:

תא אגמרך מעשה מרכבה א"ל לא קשאי כו'. מכאן תשובה לאותן אנשים שבדור הזה שמבלים כל ימיהם בחכמת הקבלה גם בילדותם ואם החכמה ההיא חכמת הקבלה אינו נוגע במעשה מרכבה לא ידענא למה לא הוזכרה זו החכמה בשום מקום לא במשנה ולא בתלמוד ובתוספתא ובמכילתא ובספרא ובספרי ולפי הנראה שחכמה זו נוגעת בלמעלה ממעשה מרכבה ויותר ראוי להסתירה ולא לגלותה ובפ' י' יוחסין אמרתי בזה שיש למחות ביד הדורשים בחכמה זו ברבים גם בסוד השם ע"ש:

א"ל אי זכאי גמירתה מר"י רבך כו'. גם מזה ראינו שהיו מרחקין עצמן מללמוד גם ללמד חכמה זו ובקל דחה ר"א את ר"י שא"ל לא קשאי ולרבי אסי דחה ואמר ליה אי זכאי כו' ורב יוסף דחה סבי דפומבדיתא מללמדן וא"ל דתנינא בהו דבש וחלב גו':

סבי דפומבדיתא כו' א"ל לגמור לן מר מעשה מרכבה כו'. סבי דפומבדיתא מפורש בסנהדרין שהם רב יודא ורב עינא ור"ל ליגמר לן היינו לכ"א ביחידות כדתנן במתני' דאפי' לחכם ומבין מדעתו אין דורשין אלא ליחיד וא"ל תנינא בהו דבש וחלב תחת גו' רישא דקרא נפת תטופנה שפתותיך הדרש נקרא כלה בכ"מ ואמר נופת תטופנה שפתותיך בתורה בדרש כלה אך הוי זהיר שיהו דבש וחלב כו' שהן סודות מעשה מרכבה

יהיה תחת לשונך ולא יצאו מחוץ לשפה להשמיע לרבים. ור"א אמר מהכא כבשים ללבושך גו' כבר מפורש בכ"מ שכל ספר משלי משל הוא וכוונתו על הנמשל והני קראי דלעיל מיניה ידוע תדע פני צאנך גו' הנמשל על התלמידים ושית לבך לעדרים ללמדם היטב ואמר לרב ולתלמידיו שלא יהיו מתגאים בלמודם כי לא לעולם יהיה חוסן ואמר גלה חציר גו' הנמשל בנגלה של התורה ומסיים ביה בנסתר התורה שהם כבשונו של עולם יהיה תחת לבושך המשל שתסתיר אותן ולא תגלה אותן לאחרים:

אמרו ליה תנינן בהו עד ויאמר אלי גו'. יש לדקדק דמשמע דמעשה מרכבה הם פרשיות דתחלת יחזקאל וכיון דתנו בהו הני סבי דפומבדיתא עד ויאמר אלי בן אדם גו' מה בקשו ממנו ללמוד עוד שהרי שם סיום ענין מעשה מרכבה וליכא למ"ד בסמוך שיהיה מכאן ואילך מעשה מרכבה וי"ל דהא דקאמרי דתנינן בהו עד ויאמר אלי גו' היינו דידעי בי' בראשי פרקים והם בקשו ממנו לגמור ממנו כולה מלתא כמ"ש לגמור לן מר מעשה מרכבה כו' והוא שא"ל הן הן מעשה מרכבה ר"ל דדי להם בכך בר"פ:

עד וארא בתרא כו' עד החשמל כו'. תרוייהו כוונו להאי קרא וארא כעין חשמל גו' אלא דלמ"ד עד ותרא היינו דמלת חשמל לא הוה בכלל ולמ"ד עד חשמל הוה בכלל כפרש"י ומיהו מלת חשמל כתיב ג"כ בר"פ דמעשה מרכבה דכתיב ומתוכה כעין החשמל גו' וי"ל דהכא לא נתכוין אמלת חשמל לחוד אלא אכוליה האי קרא חשמל כמראה אש בית לה גו':

שהיו דבריו סותרין ד"ת כו'. עיין פרש"י הכא אבל בפ"ק דשבת פי' ד"ת כגון נבילה וטריפה גו' לא יאכלו הכהנים גו' הא ישראל אוכלין כו' ע"ש:

אם זה חכם כו' ר"ל אם זה הקטן חכם כל הקטנים חכמים דגדולים אין לחוש כדקאמרי' לעיל שאני ינוקא דלא מטי זימניה:

דף יג:

ע"ב בשעה שאין הדבור יוצא כו' ממללות כו'. פרש"י בספר יחזקאל ממללות כלומר משבחות ומהללות את השם כו' ע"ש:

מאי רצוא ושוב מבין כו' מאי כמראה הבזק כו' עיין בערוך בערך אור:

להיכן אזיל כו' שהלך לכבוש כו'. כ"ה הגירסא גם בילקוט ור"ל כיון דהוזכר ביאתו של הרוח שהיה מצפון אמאי לא הוזכר להיכן הליכתו וקאמר דהליכתו לכל העולם לכבוש כו' ובפרש"י מאי בעיא התם למה הלכה לבבל עכ"ל לא ידעתי להולמ':

וכ"כ למה שלא יאמרו או"ה כו'. ר"ל גם אם זכה נ"נ הרשע למשול על ישראל בשביל שלש פסיעות כדאמרינן פ' חלק מ"מ במה זכה כ"כ לכבוש את כל העולם שלא יאמרו ביד אומה שפלה כו' פרש"י בספר יחזקאל שכשדים אומה שפלה היא שנאמר זה עם לא היה וגו' ומטעם זה כל המיצר לישראל נעשה ראש כדאמרינן במסכת גיטין ועיין בתוס':

אמר הקב"ה מי גרם כו'. דבתר הך ענינא דמעשה מרכבה כתיב ויאמר וגו' שולח אני אל בני ישראל ואל גוים המורדים וגו' משמע להו אל גוים ממש אומות העולם שבני ישראל המה הגורמים ליתן ממשלה כ"כ לגוים המורדים וגו':

וקושר כתרים לקונו כו' שהוא עומד בארץ כדכתיב אופן אחד בארץ וגו' ושם מקבל תפלת הצדיקים ושירתן וקושר מהן כתרים לקונו כדאיתא במדרשות:

ברוך כבוד ה' ממקומו מכלל דמקומו ליכא כו' גם שאמרו הוא מקומו של עולם ואין עולם מקומו היינו מצד פעולותיו והיינו מלא כל הארץ כבודו מצד פעולותיו מ"מ גילוי שכינתו ית' הוא במקום מיוחד כדכתיב ממקומו ומשמעו דליכא דידע אותו מקום:

יחזקאל דומה לבן כפר כו'. עיין פרש"י ותוס' ועוד נראה לפרש ע"ש מ"ש פרק הרואה מלכותא דארעא כעין מלכותא דרקיע ולפי שהיה ישעיה בן כרך ונתגדל בירושלים בין מלכים כדאמרינן דאמוץ ואמציה אחים הוו והיה רגיל במלכותא דארעא לא היה מתמיה נמי כ"כ במלכותא דרקיעא משא"כ יחזקאל שהיה בן כפר מהכהנים אשר בענתות ולא היה רגיל גם במלכותא דארעא ולכך אתמה כ"כ במלכותא דרקיעא:

כי גאה גאה כו' ואדם מתגאה עליהן והקב"ה מתגאה כו'. לפי ענינו גם האדם בכלל גאה גאה שהוא מתגאה על הגאים שהם ארי ושור ונשר ושאמרו הקב"ה מתגאה על כולם כו' סמך אסיפא דקרא סוס ורוכבו רמה וגו' דהיינו האדם שמתגאה ברוכבו על הסוס והקב"ה מתגאה עליו להשליך גם רוכבו שהוא האדם בים גם נראה שזכר הסוס ע"פ מ"ש פ' ע"פ בו' דברים שנאמרו בסוס דרוחו גסה והיינו סוס שמתגאה ורוכבו שמתגאה עליו הקב"ה מתגאה על כלן להשליכן בים: ואילו שור לא קחשיב כו' קטיגור כו'. לפי שמלאכים וכל צבא השמים עומדים לפניו ית' ב"ה יש מיימינים מלמדים זכות בדינו של אדם ויש משמאילים מלמדים חובה כמפורש כל זה בנבואת מיכיהו לאחאב וה"נ הנך ד' חיות יש מלמדים זכות מימין דכתיב ודמות פניהם פני אדם ופני אריה אל הימין וגו' אבל גבי פני השור כתיב פני השור מהשמאל דהיינו מלמד חובה וע"כ ביקש יחזקאל רחמים והפכו לכרוב שהוא ג"כ צורת אדם שיבקש ג"כ רחמים על ישראל שנקראו אדם אתם וגו' וע"פ המדרש שהאבות הם המרכבה יש לכוין בזה כי כבר אמרו צורת יעקב חקוקה תחת כסא הכבוד וצורת אדם אפי רברבי רמז על אברהם שנאמר האדם הגדול

בענקים וגו' והכרוב הוא אפי זוטרי של אדם רמז על יצחק וכה"ג אמרינן בפרק הגוזל במטבע של אברהם צורת אברהם זקן מצד א' וצורת יצחק בחור מצד א':

הי מינייהו אימעוט כו'. פי' דבישעיה מפורש באותן ו' כנפים בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף כו'. ואהא קאמר דהי מינייהו מהג' זוגות אימעיטו בשעת חורבן וקאמר אותן שאומרים שירה כו' ומטעם דאימעוט השירה לפניו ית' בחורבן המקדש אבל למ"ד אותן שמכסות רגליהם אימעיטו לא ידענא מה טעם דאימעיטו בשעת חורבן הבית אותן המכסים רגליהם ולפי המדרש דבשתים יכסה רגליו לפי שהם ככף רגל העגל שלא להזכיר עון עגל ניחא דבשעת החורבן נזכר עון עגל שנא' וביום פקדי ופקדתי וגו' לכך אימעיטו אותן כנפים המכסים הרגלים אבל לפי סוגיית תלמודנו נראה דמשום צניעות הוא כדקאמר כרעיה לאו אורח ארעא לגלויי קמי רביה ודו"ק:

אלף אלפים ישמשיניה מספר גדוד א' כו'. וכן וריבו ריבבן קדמוהו יקומון מספר גדוד א' וחלקן הכתוב לב' כתות לפי ענינם אלו ישמשוניה ואלו יקומון לפניו דרך כבוד:

מהיכא נפיק מזיעתן של חיות כו'. סמך אקראי דלעיל מיניה כורסיה שביבן דינור וגו' דהיינו בכלל החיות שנושאות הכסא כמפורש במרכבה דיחזקאל דמות החיות מראיהן כגחלי אש וגו' וזיעתן שאמרו אינו ממש אלא לשבר את האוזן כאילו מזיעות ממה שנושאות הכסא ונגיד ושפיך על ראש רשעים כו' ומייתי חמה יצאה וגו' דהיינו הזיעה החמה שיוצאת מהחיות:

על אשר קומטו פרש"י על תתקע"ד דורות שהעביר מן העולם כו' עכ"ל. אין רצונו שהעבירן מן העולם ממש דא"כ לא חטאו כלל ועל מה נדונו אלא שהעבירן אז קודם מתן תורה ושתלן בכל דור כו' ועל מה שעושין רשעה בכל דור ודור שפיר נדונו וכה"ג כתבו התוס' לפי גירסת הספרים:

דף יד.

ושתלן בכל דור ודור והן הן עזי פנים כו'. ר"ל דור נאמר על י' שנים ואמר שלא שתל הקב"ה עשרה (ס"א הרבה) מהן בדור א' שלא היה קיום לדור ההוא מפני רשעותן אבל שתלן ופזרן מקצת מהן בכל דור ודור שאפשר שיתקיים הדור ההוא במיעוטן:

אשר קומטו לברכה כו'. לפי הדרש דקאי על רשעים יהיה בלא עת מחובר למעלה וה"ק אשר קומטו מלהבראות בעתם היינו קודם מתן תורה ונבראו אח"כ בלא עתם בכל דור ודור אבל לדרש זה דאשר קומטו לברכה נראה דבלא עת הוא מחובר למטה וה"ק אשר קומטו שמקמטין עצמן בעוה"ז שהוא עולם הזמניי ועתי הרי בעוה"ב שהוא בלא עת

שאינו עולם זמניי ועתי יהיה זוכה לגלות להם הקב"ה אז סודו שנאמר נהר יוצק גו' והוא רמז לתענוג נפשי שיהיה לצדיקים בעוה"ב כמ"ש בתענית גבי ר"א בן פדת יהיבנא לך לעלמא דאתי י"ג נהרי דמשכי אפרסמון דמענגת בהו:

כל יום כו' שנאמר חדשים לבקרים גו'. דהיינו בבוקר של כל יום דדרכן אז לומר שירה כמ"ש ברן יחד כוכבי בוקר גו' מתחדשות מלאכים ושרפים לומר שירה ואמר בזה רבה אמונתך ר"ל אמונת הבריאה שהקב"ה ברא העולם והרי הוא מחדשו בכל יום אף במלאכים וע"ז תיקנו ביוצר ובטובו מחדש בכל יום תמיד מעשה כו' ואמר ג"כ במלאכים יוצר משרתים ואשר משרתיו כו' כלומר בכל יום בורא חדשים כו' כמ"ש התוס':

נברא ממנו מלאך אחד שנאמר וברוח פיו כל צבאם. לפי פשוטו דקרא צבא השמים הם כוכבים ומזלות אבל מדשינה גבי כל צבאיו וברוח פיו משמע דבצבאות הרוחניים משתעי קרא והם המלאכים מיהו פשטיה דקרא בתחלת בריאת עולם משתעי ומנלן הא דכל דבור שיוצא מפי כו' וי"ל דסמיך נמי אדרשה דלעיל חדשים לבקרים גו' שבכל יום מתחדש בריאת מלאכים ולא פליג אלא אהא דקאמר לעיל דמנהר דינור נבראין בכל יום ורשב"ן קאמר דמרוח פיו של הקב"ה נבראין בכל יום וכן נראה מדברי התוס':

כתוב אחד אומר לבושי גו' ל"ק כאן בישיבה כו'. דההוא קרא בדניאל ביושב ודן קמשתעי כדכתיב ברישא דקרא ועתיק יומין יתיב לבושיה כתלג גו' אבל ההוא קרא דשיר השירים משתעי על הרוב ביציאת מצרים שנדמה להם כגבור במלחמה כמ"ש ה' איש מלחמה וע"ש:

כורסיה גו' עד די כורסוון רמיו גו' אחד לו ואחד לדוד כו'. בחד קרא כתיבי ור"ל קודם שהתחיל להתנבא על אבדון חיה הרביעית אמר עד די כורסוון רמיו גו' שהקב"ה יכין לו כסא וגם לדוד כסא דהיינו למלך המשיח כמפורש בסוף הענין עד די קטילת חיותא גו' וארו עם ענני שמיא כבר אינש גו' וליה יהיב שולטן ויקר ומלכות גו' ואמר בהאי קרא גם שיכין שתי כסאות להיות מוכן אח"כ כסא א' למלך המשיח מ"מ עתה עתיק יומין לחוד יתיב על כורסיה לדון במשפט כל האומות וקאמר ליה ר"י הגלילי עד מתי אתה עושה שכינה חול שיכלול כסא של דוד עם כסא הקב"ה אלא דב' כסאות יכין הקב"ה אחד לישב עליו הוא לדון את אומות ואחד לעשות צדקה עם ישראל וקאמר דעתיק יומין יתיב ברישא על אותו כורסיה לדון אומות העולם מקודם ואחר כך יתיב על כסא של צדקה לישראל דכן מפורש שם עד די קטילת חיותא גו' וארו עם ענני שמיא כבר אינש גו' וקא"ל ראב"ע עקיבא מה לך כו' דלא ניחא ליה למימר הכי דמה לו להזכיר כאן לגבי דין אומות העולם כסא של צדקה וע"כ אמר דכולו בכסא של דין קאמר אחד לכסא דיתיב

עליה ואחד לשרפרף כו' זהו הנראה לפרש הסוגיא לפרש"י דכורסוון בנו"ן מורה על הרבים ויש לדקדק לפירושו דאההוא חד קרא עד די כורסוון גו' דברישא דקרא לחוד ה"ל לדקדק כן תרי כסאות למה ולולא פרש"י נראה דכורסוון לא משמע ליה לשון רבים אלא דוי"ו ונו"ן מורה אקטנות כמ"ש המפרשים במלת אישון ובמלת שבתון והשתא רמז דכורסיה שביבין גו' משמע לשון גודל וכורסוון רמיו משמע לשון קטנות וקאמר אחד לו מורה על הגודל ואחד לדוד מורה על הקטנות כלפי כסא הקב"ה וקאמר ליה אתה עושה של שכינה חול דודאי תרוייהו בשל שכינה קמשתעי אלא א' לדין כלפי עובדי כוכבים ואחד לצדקה כלפי ישראל וקא"ל מה לך אצל אגדות דלא שייך להזכיר הכא של צדקה כמ"ש לעיל וקא"ל אלא דכולו בכסא של דין קאמר א' לכסא היינו שמורה על הגודל לישב ואחד לשרפרף שהוא כעין כסא קטן כלפי הכסא גופיה:

ח"י קללות כו' משען אלו בעלי מקרא כו'. דלפי פשוטו הוא כפול בענינו מאי משען ומשענה ומשען לחם ומשען מים גו' וע"כ דרשו כל הענין בתורה ובמצות ואמר משען אלו בעלי מקרא שהתורה שבכתב גופיה היא ודאי המשען שיסמוך עליה האדם בכל מעשיו ואמר משענה בלשון נקבה אלו בעלי משנה שהמשנה כנקבה לגבי תורה גופה שאין להשען על המשנה בטוב כמ"ש התנאים מבלי עולם שמורים הלכה מתוך משנתן ואמר משען לחם אלו בעלי תלמוד כמו שהלחם הוא עיקר מזון הגוף כך התלמוד מזון הנפש וקראו משען בלשון זכר שיש לסמוך על תורה שבע"פ כמ"ש תלמוד אין לך מדה גדולה מזו ומייתי שנאמר לכו לחמו בלחמי גו' כמ"ש שהתלמוד הוא עיקר מזון הנפש להשען עליו כמו שהלחם עיקר מזון הגופני וכפרש"י. ואמר כל משען מים אלו בעלי אגדה שמושכין כו' התורה בכלל נמשלה למים כמ"ש הוי כל צמא לכו למים בהרבה דמיונות כמפורש במסכת תענית ומשום דהכא כבר נזכרו קצת חלקי התורה קאמר דמיון זה למים לגבי אגדות שמושכין כו' ואמר גבור זה בעל שמועות כו' כמו שהגבור יש בידו ובכחו לעשות גבורה כן הבעלי שמועות מוכנים הם בידו ובכחו ואיש מלחמה כו' היינו גם שאין בידו ובכחו גבורתו מ"מ אחרי שיודע בתחבולות מלחמה הוא מנצח חבירו כן מי שיודע לישא וליתן כו' גם שאין בידו שמועות מתוך חריפתו שיודע במלחמתה של תורה יבא על אמתתה. ואמר שופט זה כו' נביא כמשמעו ר"ל דהוסר מהם הנבואה כמ"ש אין עוד נביא גו' אבל בשופט לא אמר כמשמעו דודאי יהיה להם שופט אלא השופט הדן אמת לאמתו יסור מהם. ואמר קוסם זה מלך שנא' קסם על שפתי מלך דלפי משמעו אין זה קללה דהקסם ממש הוא אסור בישראל וע"כ אמר שרמז על המלך שנאמר קסם על שפתי מלך וגו' שמדמה דבריו במשפט שלא ימעל כאלו הוא קוסם קסמים. ועוי"ל

שקורא למלך קוסם שהוא מותר לידע בכשפים כמ"ש בפ"ק דסנהדרין דאין מושיבין בסנהדרין כו' ובעלי כשפים ויודעין בע' לשון ע"ש: **זקן** כו' דודאי הזקנה ממש לא הוסר מהם אלא זה שראוי לישיבה כדאמרינן זקן זה שקנה חכמה ואמר שר חמשים אל תקרי כו' דמצינו בקרא שרי אלפים שרי מאות שרי חמשים שרי עשרות והכא לא נקט שרי עשרות שהוסר מהם רק שר חמשים למדרש אל תקרי חמשים אלא חומשין כו'. נראה שאין זה בכלל בעלי מקרא דלא ראי זה כראי זה דבעלי מקרא משמע בכל המקרא הוא בקי אבל אינו יודע לישא וליתן בהם אבל שר חומשין היינו שיודע גם לישא וליתן בה' חומשין ובשאר המקרא אין יודע:

שנושאין פנים לדורו כו' לישא פנים לעצמן אין זה בכלל הקללות ולא הוסר מהם שהרי בכל דור יש צדיקים שנושאים פנים להן למעלה וכן למטה אבל שיהיו נושאין פנים גם לדורם בעבורם כגון ר"ח ב"ד למעלה ור' אבהו למטה הוסר מישראל בקללות ישעיה. ואמר יועץ שיודע לעבר שנים כו' אף דמצינו לשון עצה גם במילי דעלמא מ"מ הכא נלמד מענינו שהיא עצה הנוגעת במילי דתורה כגון לעבר שנים כו'. ואמר וחכם זה תלמיד המחכים את כו' חרשים בשעה שפותח כו' לפי פשטיה חכם חרשים הוא דבוק והדרש חשיב ליה בתרתי כאילו אינו דבוק וכן נבון לחש הוא דבוק וחשיב ליה בתרתי ואפשר משום שהקרי בלשון דבוק לא משמע ליה חכם כמשמעו אלא המחכים את רבו וכן בנבון שהקרי בלשון דבוק משמע ליה מבין דבר כו':

ונתתי נערים שריהם כו' אלו בני אדם שמנוערין כו' שיהו נערים שריהם אין זו קללה אם הם טובים ולכך דרשו דגם זה בכלל הקללה בני אדם שמנוערין ואמר ותעלולים ימשלו בם כו' תעלי בני תעלי. מדכתיב תעלולים בשני למדי"ן דרשו תעלי בני תעלי להפליג הענין שהשפלים ביותר ימשלו בם. ואמר ירהבו הנער בזקן כו' אלו בני אדם שמנוערין כו' נלמד מענינו דלאו ממש בנער וזקן ונקלה בנכבד משתעי קרא אלא לענין תורה ומצות קמשתעי קרא דנער שמנוער מן המצות וההיפך זקן שקנה חכמה ומלא מצות כרמון ויבא מי שחמורות כו' דהיינו שכלן קלים בעיניו וההיפך מי שקלות כו' שכולן חמורות הם בעיניו ונראה לפרש הא דאמר שבקללה זו דירהבו הנער וגו' נתקררה דעתו של ישעיה שהוא על פי מה שכתבו בפרק חלק בעקבות משיחא כו' ויראי חטא ימאסו כו' נערים ילבינו פני זקנים כו' וכיון דקללה זו סימן לביאת המשיח נתקררה בה דעתו של ישעיה:

אפי' בשעת כשלונה כו'. ולא חרבה ירושלים עד שפסקו כו' מפורש פרק כל כתבי:

דף יד:

א"**ל** לא כך שניתי לכם ולא במרכבה ביחיד אא"כ כו'. היינו ליחיד כדאוקמי' לעיל בר"פ ויש לדקדק כיון דלפי דעת ריב"ז לא היה ר"א בן ערך ראוי להודיע לו מעשה מרכבה שלא היה חכם ומבין מדעתו א"כ היאך כבר לימד לו ריב"ז כמ"ש ר"א בן ערך תרשני לומר לפניך דבר א' שלמדתני וי"ל דר"א בן ערך שכח תלמודו הוה ע"י חמרא דפרוגיתא ומיא דדיומסיס כמ"ש בפרק חבית ואח"כ חזר לתלמודו וקודם ששכח תלמודו היה מלמדו ריב"ז מעשה מרכבה שהיה ר"א בן ערך חכם ומבין מדעתו ואחר ששכח תלמודו היה סבור ריב"ז דאינו עוד חכם ומבין מדעתו עד שהזכיר לו ר"א בן ערך למודו שלמדו כבר ועי"ל שמדרך ענוה אמר ר"א בן ערך דבר שלמדתני אף שלא למד ממנו ובירושלמי ל"ג שלמדתני וניחא טפי:

ונתעטף וישב על האבן כו'. שכן מצינו במשה ויקחו אבן וגו' וישב עליה ואמר תחת הזית כו' הוא רמז על מאור תורה כמ"ש פרק הרואה הרואה זית בחלום שם טוב כו' הרואה שמן זית בחלום יצפה למאור תורה. ואמר אפשר כו' ושכינה עמנו ומלאכי השרת מלוין כו' בירושלמי אמרו בלשון אחר אמר אינו בדין שאהיה שומע כבוד קוני ואני רוכב כו' ולשון תלמודנו י"ל לפי שהיה זה בדרך אמר כן דכבר השכינה עמנו ומלאכי השרת המלוין אותנו בדרך שיהו שומעין הדברים מפיך ואינו בדין שארכב. ואמר וירדה אש מן השמים כו' דהיינו שירדה להם בשכלם מן השמים אש המרכבה כמראה אשר ראה שם יחזקאל. ואמר וסבבה את האילנות כו' הוא רמז על מעשה בראשית כי הסיבה והשתלשלות משם למעשה בראשית והיא בעצמה השירה שאמרו כולן כי מעשה מרכבה ומעשה בראשית הם ודאי מורים על הלולו ושבחו ית' ב"ה כמ"ש הללו מן הארץ וגו'. ואמר שנענה מלאך א' כו' דהיינו שנתאמת להם במושכל מן האש דמעשה מרכבה שביחזקאל שהן הן מעשה מרכבה באמת בלי ספק ואמר ברוך כו' שנתן בן לאברהם אבינו כו' ויחסו כאן לאברהם כמו שאברהם נתן לבו מעצמו לחקור על אמונה זו במעשה מרכבה ובמעשה בראשית כמבואר בספר יצירה המיוחס לאברהם אבינו כך ר"א בן ערך יודע מעצמו להבין לחקור כו' ואמר יש נאה דורש ואין נאה מקיים כו' האי לישנא אמרו בעלמא בבן עזאי יש נאה דורש ואין נאה מקיים מצות כו' אבל כאן מאי מקיים שייך ביה ויש לומר דהיינו מקיים דהכא שנתכוון אל האמת כמ"ש הן הן מעשה מרכבה:

היה הוא ור"י הכהן מהלכין בדרך כו' מעובדא דלעיל ודהכא נראה שלא היו עמהם אנשים אחרים רק הם שנים משום הא דתנן ולא במרכבה ביחיד אא"כ הוא חכם ומבין מדעתו דהיינו לרב ועוד לתלמיד א' עמו וזה שדקדק לומר בעובדא דלעיל גם הכא שהיו

שניהם בדרך כדי שלא ישמעו בו גם אחרים דלא הותר לדרוש לחכם ומבין מדעתו רק ליחיד:

ונראה כמין קשת כו'. לא קאמר ונראה קשת דהוא סימן קללה כדאמרינן בריב"ל נראה קשת מימיך אבל אמר שנראה כמין קשת דהיינו קשת הנזכר במרכבה דיחזקאל כמראה הקשת וגו':

במזמוטי חתן כו'. פירוש בערוך מזמוטי זמירות שאומרין לפני חתן וכלה כדי לשמחן והיינו כדלעיל פתחו כולן ואמרו שירה כו':

מסובין היינו על הר סיני כו'. הוא הוראה על הנפשות שהיו בהר סיני במתן תורה כמ"ש אשר ישנו פה ואשר איננו פה וגו' וכמ"ש במדרשות דכל דבר שנתחדש לחכם בדורו כבר נתחדש לו ונאמר ממנו במתן תורה בהר סיני: **אתם** ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם מזומנין לכת שלישית כו'. ובירושלמי מסיים בזה אתיא כמ"ד שובע שמחות את פניך שבע כתות של צדיקים לע"ל. וכתב בעל יפה מראה דאיתא בויקרא רבה אל תקרי שובע אלא שבע כתות של צדיקים להקביל פני שכינה פניהם דומות לחמה ולבנה לרקיע ולכוכבים ולברקים ולשושנים ולמנורה הטהורה שהיתה בב"ה כו' עיי"ש ועי"ל לפי סוגיית תלמודינו לכת שלישית היינו שלש כתות שזכר אתם ותלמידיכם ותלמידי תלמידיכם:

ג' הרצאות הן ר"י כו' ומסיים בירושלמי מכאן ואילך אין דעתן נקיה:

פרדס כו'. עיין פרש"י ותוס' ופי' בערוך כינהו פרדס מענין ג"ע שהיא גנוזה לצדיקים כך אותו מקום הוא בערבות שהנשמות של צדיקים צרורות בו ע"כ גם כתבו שעל שם זה קאמר באחר שקצץ בנטיעות של פרדס הזה ועיין בכל דברים אלו בע"י באורך בשם הגאון רבינו האי ע"ש:

ובספר ישן מצאתי וז"ל נכנסו לפרדס החכמה והיא חכמת אלהות בן עזאי הציץ ומת מתוך שדבקה נפשו באהבה רבה דבקות אמתי בדברים עליונים שהם יסודה והציץ באור הזהיר נתפרדה מן הגוף ונתפשטה מכל מקרי הגוף באותה שעה ראתה מנוחה כי טוב ולא שבה עוד למקומה וזו מעלה גדולה ע"כ נאמר יקר בעיני ה' גו' ולא כדברי המפרשים שראה שכינה ומת שנאמר כי לא יראני האדם וחי דאם כן עשיתם בן עזאי גדול ממשה רבינו עליו השלום. בן זומא הציץ ונפגע שלא היה שלם במעלות וביישוב הדעת כבן עזאי ומתוך שהציץ גם הוא באור בהיר יותר ממה שהיתה דעתו סובלת נתבלבלו אצלו הדברים ונטרפה דעתו כאדם נפגע שאינו משיג הדברים על בוריין וזהו פן תשבענו והקאתו ואלישע אחר השיג שזכיות ישראל הם בידו וחשב שהם ב' רשויות ולכך נקרא

מקצץ בנטיעות שקיצץ הדברים המיוחדים והפרידן זה מזה ואמר שהם ב' רשויות וזהו בכלל עובד אלהים אחרים שע"כ נקרא אחר והיודע סוד אלהים אחרים יודע זה על בוריו ומה שאמר דאפקוהו למטטרון ומחיוהו שיתין פולסין דנורא כך הראו לו לאחר לפי מחשבתו הבוערת כדי להודיעו שאין שם אלא רשות א' בלבד וי"ל עוד מחיוהו ס' פולסין דנורא שנתוסף כח האש האוכלת מאש הגדולה של מעלה לגזור על אחר גזר דין קשה שאם אין אתה אומר כן מטטרון מה עשה:

ר' עקיבא עלה בשלום וירד בשלום עליו הכתוב אומר משכני אחריך כו' שהיה רע"ק שלם בכל מיני השלימות וכשהגיע לגבול ששכל האנושי א"א להגיע אליו עמד ולא הרס לעלות אל ה' וע"כ נאמר עליו משכני אחריך וגו' כלומר שנמשך אחר המושך ולא נכנס לפנים מן הגבול ואע"פ שהשיג מה שהשיג אחר לא טעה כטעותו כו' עכ"ל:

דף טו.

היה עומד כו'. וראהו בן זומא ולא עמד כו'. ובירושלמי גרסי' שהיה מהלך בדרך ובן זומא בא כנגדו שאל בשלומו ולא השיבו כו' ולפי זה ניחא כפשטיה שא"ל ר"י כשהיה טרוד כ"כ בדרך מאין באת ולאן אתה הולך ולפי גירסת תלמוד שלנו שלא עמד מפניו עיין פרש"י ועוד יש לפרש שחשב ר"י שלא עמד מפניו בשביל שנתגאה שאין ראוי לו לעמוד מפני רבי יהושע וע"כ א"ל לשון הזה מאין ולאין בן זומא שאין לאדם להתגאות אבל יחשוב כי בריאתו שפילה מאין מטפה סרוחה ולאן אתה הולך למקום עפר כו' וא"ל צופה הייתי כו' דמתוך טרדת העיון לא נתתי לבי לעמוד לפניך:

בין מים עליונים למים תחתונים כו'. יש דעות חלוקות בזה מהם שאומרים כי הרקיע שהבדיל בין המים התחתונים לעליונים הם הגלגלים וזו היא דעת הרמב"ן והפליג להביא כמה מאמרים על אמיתת זה הענין וזו היא דעת רש"י ז"ל בפי' לחומש שכתב בתוך המים באמצע המים שיש הפרש כו' אבל הרב המורה ביאר כי רקיע זה הוא המקום אשר יתהוה בו הענן ומאמר הזה דבן זומא אינו סובל לכאורה כ"א פי' הרב המורה וכן כתב הרא"ם על פסוק בתוך המים באמצע המים כו' והאריך שם עוד אבל ההוא דחגיגה דבן זומא שאמר צופה הייתי מה בין מים עליונים לתחתונים כו' אלא בג' אצבעות ואמר להו רבי יהושע לתלמידיו עדיין בן זומא מבחוץ כו' סבירא ליה דיהי רקיע ברקיע האוירי קמיירי ופי' יהי רקיע יתהוו' הרקיע כמשמעו ולפיכך אמרו אין בין מים עליונים מהרקיע ובין מים התחתונים אלא למר ג' אצבעות ולמר כמלא נימא ומעתה יש לתמוה על הרב ז"ל איך הניח הגמרא ותפס דברי האגדה של ב"ר עכ"ד הרא"ם ולדעתי המקרא זה סובל

שני הפירושים כי אחת דבר אלהים שתים זה שמענו כי מקרא א' יוצא לכמה טעמים ומעתה מה שהבין הרלב"ג בדעת הרב המורה וז"ל וכבר ביאר הרב המורה רקיע המקום אשר יתהוו בו הענן לפי שהיה זר אצלו המצא המים למעלה מגרם השמים עכ"ל אינם כן כי גם הרב המורה מודה בזה ומה שהזכיר האוירים ולא הזכיר המים אשר למעלה מגרם השמים לפי שלא נאמר שם מים אלא על צד הדמיון והמשל מזולת שהיה הענין הזה בעצמו כן וזהו ביאור שאמר רבי עקיבא כשאתם מגיעים לאבני שיש טהור אל תאמרו מים שנאמר דובר שקרים וגו' כמו שכתב כל זה גם הרלב"ג ושניהם במקרא אחד נאמרו הללו את ה' מן השמים וגו' הם השמים האוירים ואח"כ כתיב הללוהו שמי השמים הם הגלגלים ואחר כך כתיב והמים אשר מעל השמים וכן כתב הרא"ם ולזה מבואר רש"י ז"ל הביא בפי' שמים שא מים והם דברי ב"ר ואח"כ כתב שם מים והם דברי תלמודא פ"ב דחגיגה אר"י בר חנינא שמים שם מים ובמתניתא תנא שמים אש ומים שהביא הקב"ה אש ומים וטרפן זה בזה ונעשה בהן שמים כי המאמרים אלו ופירושיהן אינן סותרין זה את זה אלא שהב"ר הזכיר שם ענין המים אשר מעל הגלגלים וע"כ פירש אותם שמים שא מים כי המים נישאים עליהם למעלה אבל תלמודנו שהזכיר שמים האוירים כמאמר דבן זומא ע"כ יהיה פירוש אותן שמים שם מים בעבור היות שם המיית המים וכן פי' הרא"ם ומה שאמר אש ומים כי השמים האוירים הוא המקום אשר בו יתהוה הענן ויש מהם ענני אש ויש מהם ענני מים כי מצינו ואש מתלקחת בתוך הברד שהיו הברד והאש טורפין זה בזה הרי מבואר כי השמים אלו מאש ומים שטרפן הקב"ה זה בזה וכענין זה כתב בעל מקור חיים בענין אש ומים שטרפן זה בזה ומעתה אין מקום לתמוה על רש"י שתפס דברי האגדה והניח דברי הגמרא דבחגיגה כי רש"י לא יכחיש זה דאל"כ לא ה"ל להביא מאמר דחגיגה שם מים ואש ומים שפירושה על שמים האוירים כמ"ש אלא שהוא מפרש המקראות בענינים הקרובים לפשוטו וזה דרך רש"י ז"ל בכמה מקומות כמ"ש הרא"ם ז"ל בכמה מקומות אמנם באגדות ירושלמי דברכות אמרי' תנא בשם רבי עקיבא עביו של רקיע כב' אצבעות מלתא דרבי חנינא פליגא דאמר רבי אחא בשם רבי חנינא תרקיע עמו לשחקים כראי מוצק תרקיע מלמד שהן עשויין כטס יכול שאינן בריאים ת"ל חזקים כו' עכ"ל ומשמע שם דברקיע שהם הגלגלים איירי ולא ברקיע האוירים דפליגי שם על מי שסובר דעביו של רקיע מהלך ת"ק ואם כן לפ"ז נראה לומר דמאמר דבן זומא כפשוטה איירי במים העליונים מגלגלים ודעתו דב' זומא שאמר שאין בין מים העליונים לתחתונים כ"א כב' אצבעות כדעת ר"י לשם דעביו של הגלגלים ב' אצבעות והוא מבדיל בין מים העליונים לתחתונים ומי שסובר כמלא נימא סובר כרבי חנינא דעביו של רקיע

המבדיל ביניהם אינו אלא כטס הזה מעתה הכתוב ומאמר דבן זומא אין להם דרך אחרת אלא כפרש"י ולא על רקיע האוירים שהוא דרך רחוק מפשט הכתוב ובעל יפה מראה תמה על הרא"ם ז"ל וז"ל ובעיני יפלא תלמודיי שכמותו איך יאמין שרז"ל יפרשו רקיע על האוירים והמים העליונים ותחתונים ע"ז הדרך כו' ע"ש וצ"ע:

עליו הכתוב אומר אל תתן את פיך לחטיא את בשרך כו'. בירושלמי מייתי ליה אהא שאמרו שם חמי טליא כו' אמר מה אלין עבדין הכא כו' ע"ש והביאו התוס' והיינו שבדברי פיו היה מחטיא התינוקות וקרי להו בשרך כו' והוא דחוק ובשמעתין בתלמוד שלנו לא מייתי כלל ונראה לפרש בענינו ע"פ מ"ש בפ"א ששאל מין א' לרב אידית עלה אל ה' עלה אלי מבעי ליה וא"ל זהו מטטרון ששמו כשם רבו שנא' כי שמי בקרבו כו' כמפורש שם שהמין הזה נטה לשניות ורב אידית השיב לו דאין כאן שניות ח"ו אלא דזה הוא הרב וזהו עבדו ושמו כשם רבו כו' דכתיב כי שמי בקרבו ע"ש וה"נ הכא דאע"ג דליכא ישיבה למלאכים כ"א לבדו ית' ב"ה כמ"ש ראיתי את ה' יושב על כסאו וכל צבא השמים עומדים וגו' מ"מ כיון דשמו כשם רבו איתיהיבא ליה רשות לישב פ"א למכתב זכותיה דישראל אבל אחר לא הוה ידע וחשב כדעת המין הזה דיש כאן שניות ומלבד הקב"ה שיושב יש עוד א' שיושב כמ"ש ב' רשויות הן והיינו דקאמר גמירא דלמעלה לא הוי לא ישיבה כמ"ש ראיתי וגו' צבא השמים עומדים וגו' ולא תחרות כמ"ש עושה שלום במרומיו כמו שיסד הפייט העמיד מיכאל שלג וגבריאל אש כו' ולא עורף כמ"ש וארבעה פנים לאחת דהיינו מכל צד ולא עיפוי דכתיב בצדיקים וקוי ה' וגו' יעלו אבר כנשרים וגו' ילכו ולא ייעפו ואם כך בצדיקים לעוה"ב כ"ש במלאכים והשתא הא דקאמר עליו הכתוב אומר אל תתן את פיך וגו' יש לפרש דאסיפא דקרא סמיך דכתיב אל תאמר לפני המלאך שהוא מטטרון שיושב שב' רשויות הן כי הוא נקרא מלאך כמ"ש הנה אנכי שולח מלאך לפניך וגו' כי שמי בקרבו ואמר על טעותו של אחר אל תאמר כי שגגה היא כי טעה ע"י ישיבת מטטרון אבל אלהים יקצוף על קולך זה שהאמנת בשניות כי שגגה שזו עולה זדון דאין להרהר בכך שמא ח"ו ב' רשויות הן וקאמר לבסוף איתיהב ליה רשותא לממחק זכותיה דאחר והיינו דמסיים בהאי קרא וחבל את מעשה ידיך שהן המעשים טובים שעשה כבר והן זכותיה חבל אותן ע"י מחשבה רעה זו להאמין בשניות ח"ו:

ומחיוהו ס' פולסין כו' פירשו בתוס' להודיע לו שאין יכולת למטטרון יותר מאחריני עכ"ל נראה שהוצרכו לכך ולא סגי להו בטעמא דקאמר תלמודא משום דכי חזיתיה אמאי לא קמת מקמיה דודאי לא שייך עונש מלקות במלאכים אלא לפי הדמיון והיינו להראות לו לאחר שאין יכולת במטטרון כו' וה"ק תלמודא מ"ט מחיוהו גם לפי הדמיון משום

דכי חזיתיה כו' דאילו קמת מקמיה לא הוו צריכין להודיע לו שאין יכולת במטטרון אבל השתא דלא קמת מקמיה אטעיתיה דיש ב' רשויות וכדי להוציא מלבו של אחר מחיוהו למטטרון להודיע לאחר שאין יכולת כו' ומיהו לא חזר ממחשבתו הרעה כדמסיק:

יצתה בת קול ואמר שובו בנים שובבים חוץ מאחר כו'. וכה"ג אמר לקמן שמעתי מאחורי הפרגוד כו' ול' הירושל' פ"א הייתי עובר לפני בית קודש הקדשים רוכב על סוס ביה"כ שחל להיות בשבת ושמעתי ב"ק יוצאת מבק"ק ואומרת שובו בנים חוץ מאחר שידע כחי ומרד בי ע"כ ומיהו הוא לא היה לו להשגיח בכך וכמ"ש לו ר"מ בחליו תשב אנוש עד דכא ואמרינן אין לך דבר שעומד בפני התשובה:

מ"ד גם את זה לעומת כו' ברא הרים ברא גבעות כו'. לפי ענינו נראה דמלת לעומת נופל על השוה לו כגון הרים וגבעות שיש להם שווי בגובה וכן ימים וכו' ימים ונהרות וכן בד"ה משמר לעומת משמר והרבה כמוהו ודקאמר ברא צדיקים ברא רשעים מלת לעומת לא קאי אצדיקים ורשעים שאינן שוין רק הם דבר והפכו אלא דיש לפרש השווי בקצת שברא צדיקים וברא ג"ט ברא רשעים וברא גיהנם שברא לכ"א מה ששייך לו ואמר כ"א וא' יש לו ב' חלקים כו' דכיון דניתן לאדם הבחירה להיות צדיק או רשע כי הכל בידי שמים חוץ מיראת שמים ואין הקב"ה מקפח שכר ועונש כל בריה לכן ברא לכולן ג"ע שמא יזכו כולם וכן ברא לכולם גיהנם דשמא לא יזכו כולם ודקאמר זכה צדיק נוטל חלקו וחלק הרשע בג"ע כו' אדרשה דרב משרשיא דלקמן סמיך ועי"ל דאסיפא דהאי קרא סמיך דמסיים ביה על דברת שלא ימצא האדם אחריו מאומה וכינוי דאחריו אצדיק ורשע קאי שהרשע כשמת לא ימצא מחלקו מאומה שבגן עדן לפי שהצדיק נוטלו וכן להיפך כשמת אחריו הצדיק לא ימצא מאומה מחלקו שבגיהנם לפי שהרשע נוטלו:

כתיב לכן בארצם משנה יירשו כו'. וסיפא דקרא שמחת עולם תהי וגו' דהיינו בעולם הבא שהיא נקראת ארץ החיים וברשעים כתיב משנה שברון שברם היינו בעוה"ב בגיהנם:

שאל אחר כו' לאחר שיצא לתרבות רעה כו'. דקדק בשאלתו שהיתה לאחר שיצא לתרבות רעה כו' דעל עצמו נתכוין כדמסיק אע"פ שנשברו יש להם תקנה כו' אלא ששמע חוץ מאחר וכן יש לפרש לעיל דקאמר לאחר שיצא לתרבות רעה א"ל מ"ד גם את זה לעומת גו' דעל עצמו נתכוין במה שאמר הואיל ואטריד מההוא עלמא ליפוק ליתהני מהאי עלמא דהיינו כדמסיק כיון שנטרד מההוא עלמא ר"ל דלעתיד וצדיק אחר יקח חלקו ניחא ליה שיהנה בעוה"ז בחלק ההוא שיהיה לו בג"ע לעתיד:

מ"ד לא יערכנה זהב וזכוכית כו'. לגבי זהב וכו' ודאי איכא לפרושי לענין חשיבות הוא מדמה ליה התורה כמ"ש הנחמדים מזהב ומפז אבל בזכוכית מאי חשיבות איכא ביה וקאמר דהכא לאו לענין חשיבות בא לדמות להו התורה אלא ד"ת שקשין כו' ונוחין כו' וא"ל רע"ק רבך לא כך אמר אלא דבענין א' מדמה ליה התורה לזהב ולזכוכית לענין דיש לו תקנה:

שכבר שיערתי בעקבות סוסי כו'. ודאי ר"מ שהלך אחריו ברגליו יותר היה יודע לשער בעקבותיו דאלפים אמה הם אלפים פסיעות של אדם ואפשר דדרך לגלוג אמר לו כן ששיער כן בעקבות הסוס ולא היה עדיין תחום שבת וכדי להחזירו ממנו אמר כן ואמר תקפיה ועיילי' כו' ר"ל ר"מ החזיק בו ועייליה לבית מדרשא אולי יחזור בו וישוב כו':

וא"ל אין שלום אמר ה' לרשעים כו' בבואו שם לב"ה שדרך לשאול בשלום הבא א"ל הינוקא כן אין שלום גו' והשני א"ל כי אם תכבסי בנתר גו' נכתם עונך גו' רמז לו שהתשובה לא תועיל לו כמ"ש הבת קול שובו בנים שובבים חוץ מאחר והגי' א"ל ואת שדוד מה תעשי גו' כי תעדי עדי זהב גו' לשוא תתייפי גו' ר"ל שגם עדי ויופי התורה שבך לא יועיל לך וכה"ג אמר הד' ולרשע אמר אלהים מה לך לספר וגו' וזה הפסוק נדרש בפ' חלק על דואג וע"ש בחידושינו ונזדמן זה המקרא לינוקא שהיה מגמגם בלישניה לאומרו נגד אלישע אחר:

דף טו:

ע"ב לא מידן לדייניה משום דעסק כו'. הא ודאי דהוה אחר מכלל פושעי ישראל בגופן דאמרינן בהו פ"ק דר"ה יורדין לגיהנם ונידונין בה י"ב חדש לאחר י"ב חדש גופן כלה ונשמתן נשרפת כו' תורתו היתה מגנת עליו מדינה של גיהנם כדקאמר משום דעסק באורייתא וכדכתיב בשכבך תשמור עליך גו' ולא לעלמא דאתי ליתי דאין לו שום זכות להיות זוכה לעולם הבא ורבי מאיר ביקש עליו בהיפך זה דלדייניה על עבירותיו בגיהנם ויהיה זוכה לעוה"ב בשביל תורתו כדאמרינן בעלמא דאינו דומה שיהיה הרב בגיהנם והתלמיד בג"ע דר"מ תלמיד של אחר היה כדלקמן:

אעלה עשן מקברו כו'. כמה רשעים שמתין ונידונין בגיהנם ואין אנו רואין שום עשן עולה מקבריהם ואפשר ע"ד שאמרו ותגזור אומר ויקם לך שהצדיקים גוזרין והקב"ה מקיים ה"נ ר"מ ביקש על זאת דלדייניה לאחר ויעלה עשן מקברו להודיע לרבים שנתקיימה גזירת ר"מ וה"נ איכא למימר בפ' ד' מיתות בר"ע שהעלה עשן מקבר אביו של טורנוסרופוס הרשע חוץ מבשבת להודיע לו שזה הוא יום השבת גם נראה דבהך עובדא

דהכא ודהתם גם שעלה עשן מהקבר אשר שם הגוף על דין שריפת הנשמה בגיהנם הראוי להם כדמסיק דאפי' שומר הפתח כו' דהיינו שומר פתח של גיהנם כפרש"י ועוד כדאמרינן פרק חלק שהקב"ה מביא הנשמה וזורקה בגוף ודן אותם כאחד שנאמר יקרא אל השמים גו':

גבורתא למקליא רביה כו'. גם שעשה זה לטובתו של רביה שיזכה לעוה"ב מ"מ לפי הנראה מהרואים דמיקלא רביה ולא יראו שיזכה לעוה"ב אין כאן טובה לרביה ועוד דאם היא טובה לרביה מצד שיזכה לעוה"ב הרי היא רעה לו דלידייניה ואפשר דרוצה יותר דלא לידייניה ולא ליתי לעלמא דאתי כמשל לא מדובשך ולא מעוקצך:

עדיין יש מזרעו כו' לא נין ולא נכד גו'. כמה רשעים כן עשו ויש להם עדיין זרע בעולם ואפשר לדעת רבי דזה גרע טפי שיודע רבונו ומורד בו כמ"ש בשם הירושלמי:

ירדה אש וסכסכה כו'. אש הזה הוא רמז לתורתו שנקרא דת אש וכמ"ש לו זכור תורתו:

מ"ד כי שפתי הן גו' אם דומה הרב למלאך כו' ה"פ כי הכהן משבט לוי הוא מורה התורה. ומלמדה לישראל כמ"ש יורו משפטיך ליעקב גו' ואמר גם כי הוא שומר בשפתיו דעת ללמדך תורה אם תבקש ללמוד תורה מפיהו ראה אם דומה הוא במעשיו למלאך:

קרא אשכח ודרש הט אזניך ושמע גו'. לפי שכל אברים שבאדם נבראין לעשות רצון קונם בפרט האוזן שיהא ציית לשמוע דברי חכמים אבל שאר כלים ואברי המעשה שבאדם אשר הלב הוא העיקר בהם לא יהיו צייתי' לדעת חכמים בכל פעם שמא רשעים הם אבל תשית לבך וכל שאר אברים לדעתי דהיינו לשמים וכן מקרא דמייתי שמעי בת שהיא כ"י וראי להטות אברי אזניך לחכמים אשר יסוד המזמור נאמר עליהם למנצח על שושנים גו' כפרש"י שם אבל בשאר אברים אל תציית להם שמא רשעים הם ושכחי עמך גו' דהיינו מעשיהם הרעים:

ר"מ תחלא אכל ושדא שיחלא כו'. הכא דימה מה שלמד ר"מ לפרי שמחוץ והגרעין שבפנים שדי ולקמן דימה היפך זה דתוכו של רמון אכל והקליפה שמחוץ שדי וי"ל דאחר לא היה שלם לא במדות כדאמרינן לעיל אשכח זונה כו' ולא בדעות כדאמרינן לעיל שחשב שתי רשויות הן וקאמר דר"מ הרחיק ממנו מדותיו הרעות וגם דעותיו הרעות והשתא לגבי דעות קאמר דהפרי שמחוץ אכל דהיינו התורה שלמד עמו בנגלה אבל הטינא בדעות שהיה בלבו בפנים כגון שתי רשויות הן לא רצה לקבל ממנו ושדי ולגבי מדותיו ומעשים הרעים שעשה בנגלה כגון הך דאשכח זונה כו' ועקר פוגלא בשבת קאמר דר"מ הרחיק מהם כדאמרינן לעיל גבי תחום שבת והיינו קליפתו זרק אבל המצות שבתורה שלמד ממנו שנמשלו לגרעין שבתוך הרמון כמ"ש מלאים מצות כרמון

אותן אכל ר"מ דהיינו שקיים מצות התורה ובסמוך דימה הת"ח לאגוז והפרי הפנימי שבו לתורה שבו והקליפה שבאגוז שנמאסת למעשים היינו ודאי דהתורה שהיא מכלל הדעות היא מקרי פנימית לגבי המדות והמעשים שבאדם שהם נגלים מבחוץ:

א"ל השתא קאמר מאיר בני אומר בזמן שאדם מצטער כו'. ר"ל השתא אהך מלתא גופה דאמר שייכא מילתיה דר"מ כדקאמר א"כ מצטער הקב"ה על דמן של רשעים ק"ו כו' וענין קלני מראשי קלני כו' מבואר בחידושינו פ' נ"ה:

איה סופר כו'. כל אותיות כו' ואיה שוקל ק"ו כו' שהיו שונין ג' מאות כו' מפורש פרק חלק:

אחר מאי זמר יוני לא פסק מפומיה כו'. פרש"י והיה לו להניח משום חורבן הבית משום שנאמר בשיר לא ישתו וגו' עכ"ל ולא הל"ל זמר יוני אלא סתם זמרא לא פסק כו' כדאמר התם במס' גיטין זמרא מנלן דאסור כו' גם אינו נראה דמשום זמר דלאחר החורבן יהיה נגע בו משום מינות ונראה דנקט זמר יונית דהיה בו מינות בזמר גופיה וכה"ג אמרו בס"פ מרובה דחכמת יונית אסורה וטעמא משום דמשכא למינות ואהא מייתי שפיר אמרו עליו על אחר כו' הרבה ספרי מינין כו' ר"ל שהיו עמו ספרי מינין אלא כשבא לב"ה היה מכסן בחיקו ושמרן מלהראותן בפני תלמידים שהיו בבהמ"ד אבל לסוף מתוך טרדת לימודו שם שכח מלשמרן כשעמד ממקומו שהיה יושב ונפלו מתוך חיקו על הארץ לפני התלמידים שבבה"מ:

כל עמר דנחית כו' דהוי נקי אגב אמיה כו'. עיין פרש"י ותוס' ובערוך בערך עמר פי' דעל גב אמיה נקי כלומר כל אותו צמר שהוא נקי ואינו מלוכלך בטיט קולט צבע יפה כך ר"ע מתחלה היה יפה עלה בשלום וירד בשלום ואחר שמתחלה לא היה הגון לא ירד בשלום עכ"ל ונראה לפרש מהאי לישנא דנקט נקי אגב אמיה שרמז בזה מעובדא דאיתא בירושלמי דאבויה אביו של אחר הפרישו ביום המילה לתורה וכוונתו היה שלא לשם שמים ולכך [לא] נתקיים בו דיצא לתרבות רעה וז"ש דאחר לא היה נקי אגב אמיה דהיינו קרוב ללידתו ביום המילה נתכוין אביו ללמדו שלא לשם שמים ולכך לא יצא בשלום:

ועליו הכתוב אומר משכני אחריך נרוצה כו'. אסיפא דהאי קרא קסמיך דמסיים ביה הביאני המלך חדריו דהיינו שבא בשלום בחדרי היכלות של מעלה כמפורש בדברי רב האי ובערוך ע"ש ובספר ישן מצאתי וז"ל רע"ק היה שלם בכל מיני שלימות וכשהגיע לגבול ששכל האנושי א"א להגיע אליו עמד ולא הרס לעלות אל ה' וע"כ נאמר עליו משכני אחריך וגו' כלומר שנמשך ולא נכנס לפנים מן הגבול עכ"ל:

הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי כו'. נראה מהאי לישנא כפרש"י האי דנכנסו לפרדס ועלו לרקיע להשיג שם היו משתמשין בשמות הקדושים וע"כ אמרו מ"ה שאין ראוי להשתמש בשמותיו הקדושים ורצו לדוחפו ולהזיקו כמו שניזוקו ג' חביריו עד שא"ל הקב"ה הניחו לזקן זה שראוי להשתמש בכבודי דהיינו בכבוד השם:

דף טז.

אי דרש כו' ואתה מרבבות קודש כו'. מפי' הערוך אות הוא ברבבות שלו פי' שאין במלאכים דומה לו והוא ראה מלאכים דומים למטטרון וידע דלאו קודשא ב"ה עכ"ל וזה מסכים לפירוש שני של רש"י מאי דרש שלא טעה כמו שטעה אחר עכ"ל דהיינו שטעה על שישב מטטרון חשב שתי רשויות הן:

דוגמא הוא ברבבה כו'. פי' בערוך כלומר מדוגם שאין כמותו בכל הרבבות ורע"ק ראה מלאכים הדומין למטטרון וע"כ לא טעה כו' עכ"ל ר"ל שלא טעה כמו אחר:

ה' צבאות שמו אדון הוא כו'. ר"ל כעין דרשות דלעיל דרע"ק לא טעה בשתי רשויות כמו שחשב אחר אלא שהקב"ה אדון לבד בכל צבא שלו ונראה דהנך דרשות מפקי להו מהנך קראי מר מפיק ליה מואתה מרבבות קודש דלפי פשטיה ה"ל למכתב ובא מרבבות קודש בלשון הקודש ולא ואתה שהוא מלשון תרגום וע"כ דרשו בו מלשון אות הוא ומר דמפיק ליה מדגול מרבבה דוגמא הוא כו' דוחק הוא לכוון דמלשון דגול דרשו לשון דוגמא דלא מצינו חילוף הל' במ' וע"כ נראה לומר דמדגול מרבבה יליף לה כמו שנושא הדגל הוא ניכר לבד בחיל כן הקב"ה ניכר ומובדל מהן אלא משום דיש בחיל למעלה מנושא הדגל בחשיבות כגון המלך ושריו ע"כ קאמר הא דמדמה ליה לנושא הדגל אינו רק לדוגמא בעלמא שהוא ניכר ע"י דגלו מכל בני חיל כך הקב"ה מובדל מכל הרבבה שלו שהוא אחד ולא כמו שטעה אחר ומאן דדריש ליה מה' צבאות שמו לפי פשוטו שהוא ה' לב' צבאות דהיינו לצבא של מעלה ולצבא של מטה ה"ל למכתב ה' צבאות הוא וע"כ דרשו אדון הוא בצבא שלו וצבאות ב' מלות הן צבא אות שהוא אות בצבא שלמעלה ובפי' ערוך פי' בערך אות כמה שכתבתי לעיל:

ורבי חייא כו'. ולא ברוח ה' וגו' והנה ה' עובר כו' כן הוא בנוסחת גמרא שלפנינו ובע"י הגירסא ומחק האי קרא והנה ה' עובר והיינו משום דהאי קרא והנה ה' עובר כתיב לעיל מיניה דהאי קרא ולא ברוח וגו' אבל לפי הגהתו מאי דרשה איכא הכא דלא מביא אלא הקרא ולא ברוח וגו' כדכתיב ונראה לקיים כל נוסחות הגמרות לפי ענינו דר"ח ב"א אר"י מייתי לה מהכא הך דרשה שלא טעה ר"ע כמו שטעה אחר והיינו שהקב"ה מובדל מכל

חיילותיו של מעלה ומקומו ניכר כמ"ש לא ברוח ה' וגו' שהם מלאכי רוחות ולא ברעש ה' שהן מלאכי רעש ולא באש ה' שהם מלאכי אש כפרש"י שם אבל מקומו ניכר בקול דממה דקה והנה ה' עובר אז ולפי כוונתו זאת הפך הכתובים שהנה ה' עובר דכתיב לעיל מיניה מוסב אדלמטה שאחר האש קול דממה דקה ואז הוא אות שה' עובר:

טסין מסוף העולם כו' כמלאכי השרת כו' לענין טיסה כבר נאמר שיש להן כנפים כו' אבל ר"ל דמקומן להיות מסוף העולם ועד סופו כמ"ה משא"כ בן אדם דיש מקומות בעולם שאין יכול להיות שם אם מפני החמה אם מפני הצינה ומחמת דברים אחרים:

יודעין ס"ד כו'. נראה דר"ל יודעין ס"ד דאפילו מלאכי השרת אינן יודעין מה להיות רק מה ששומעין מפי הקב"ה היודע כל עתידות.

כבני אדם כו'. וכתבו התוס' ה"מ למחשב ישנים ומוציאים רעי כבני אדם כו' עכ"ל דישנים מצינו בהו בהך עובדא דפ' מי שאחזו גבי אשמדאי דהוי שתי ורוי וגני וכו' אך קשה לדבריהם שכתבו דאף לקמן לא הוה חשיב ליה אלא משום דבעי אשכוחי ג' דומין לבהמה כו' הא מצי לאשכוחי ג' כי הכא וה"ל למחשב לקמן דמתים כבהמה גם יש לדקדק דהני ג' שתולה בשדים כבני אדם ה"ל לתלות בבהמה דהא בבן אדם גופיה תולה להו בבהמה ועל כן נראה הא דאמר בשדים אוכלין ושותין כבני אדם כלומר דבר הראוי לאכול לבני אדם ולא הראוי לאכול לבהמה וכן פרין ורבין כבני אדם היינו נמי שמשמשין פנים כנגד פנים ולא כבהמה ומתים כבני אדם היינו נמי דאפשר שהשד יזכה במיתתו כשומרי מצות בעולם הזה שרוחו עולה למעלה כבני אדם ולא כבהמה שרוחה הולכת למטה ותו לא מידי:

ומספרין בלשון הקודש כמ"ה כו'. בני אדם ודאי דלאו כולהו מספרין בל"ה אלא משום מלאכים נקט לשון הקודש כדאמרינן דלא ידעי לשון תרגום ולא בא לדמות בן אדם למ"ה אלא שיש לו לשון ודבור לאפוקי בהמה דאין לה כח הדבור:

שאמר לעבדיו בנו לי פלטרין כו'. וקרוב לזה בב"ר תאלמנה שפתי שקר וגו' אתפרכן כו' עד בנוהג שבעולם מלך ב"ו בונה פלטין במקום האשפה כו' כל מי שבא לומר פלטין זו בנויה במקום האשפה כו' אינו פוגם כך כל מי שבא לומר שהוא נברא מתוך תוהו ובוהו אינו פוגם אתמהא ע"כ וכה"ג איתא בירושלמי וכתב בעל יפה מראה וקשה מאי בתחלה אי קודם בריאת עולם לא דמי לפלטין במקום אשפה שאינו משקר אלא שפוגם כו' אבל הכא משקר כי העולם מחודש מאין מוחלט כו' ועוד מהו הפגם שהוא פוגם בכבוד ה' דאדרבה כבודו הוא כי זה כחו הוא להמציא מאין המוחלט כו' ולכן נראה כמ"ש הרמב"ן דתוהו הוא החומר הראשון הנקרא ליונים היולי כו' והשתא מי שאומר שהעולם נברא

מתוך תוהו ובוהו פוגם במה שמפרש מה שנזכר בתורה ברמז לפי שאין ראוי לייחס אליו ית' אלא בריאת הדברים בשלימות לא הויא החסרה דאין זה כבודו שההיולי נמצא בכח ואין לו צורה מעצמה כו' עכ"ל ע"ש באורך ולשון בתחלה דקאמר שם וכן לשונו של תלמודנו לא משמע כן אלא נראה דקושטא דה"ק דאין לחשוב מה היה לפנים קודם שנברא עוה"ז גם קודם ההיולי אלא שלא היה לפנים כלום בעולם והקב"ה מאין המוחלט בראו ומייתי משל שלא להזכיר שם אשפה שהיה שם קודם שבנה הפלטרין אלא כאילו בנאו במקום פנוי כך הקב"ה אין רצונו להזכיר שהיה לפנים שום בריאה אחרת שזה פוגם כבודו שהיה שינוי רצון לפניו ולא היה חפץ באותה בריאה וברא עוה"ז דוגמת המלך ב"ו שלא היה חפץ באשפה ובנה פלטין אלא שיש לחשוב להזכיר שבנה במקום פנוי וגם שאין המשל דומה ממש דהתם פוגם בדבר אמת שהיה שם אשפה והכא פוגם בדבר שקר שהרי הקב"ה ברא העולם מאין המוחלט מ"מ מייתי ליה במכ"ש דאין רצונו של מלך ב"ו לפגום כבודו אפי' בדבר אמת וכ"ש בדבר שקר ומעיקרא דפריך לפנים מאי דהוה הוה ר"ל גם שהוא שקר מה בכך דלא אסיק אדעתיה דהוה ביה שום פגם בכבוד המקום עד דמייתי ליה משל ממלך ב"ו כו':

כל שלא חס על כבוד כו' מפורש פ"ק דקידושין:

כל שלא חס על כבוד קונו כו' זה העובר עבירה בסתר כו' דזה העובר בפרהסיא אינו ירא מבני אדם יותר מהקב"ה משא"כ העובר בסתר הרי ירא מבני אדם יותר משהוא ירא מהקב"ה והרי זה לא חס על כבוד קונו ודומיא לזה אמרו בפרק מרובה מטעם זה שהחמירה התורה בגנב יותר מבגזלן מפורש שם:

כל העובר כו' כאילו דוחק רגלי כו' אם רואה אדם שיצרו מתגבר כו' מפורש בפ"ק דקידושין:

כל המסתכל בג' דברים עיניו כהות כו'. מקרא לא מייתי אלא דבג' דברים איכא דמות וזיו שכינה והיה קבלה בידו דעיניו כהות במסתכל בהם והא ודאי במסתכל בשכינה ממש א"א להיות חי כמ"ש כי לא יראני האדם וחי אבל הכא במסתכל בדמות וזיו של שכינה קאמר גם שאינו מת מ"מ עונשו שעיניו כהות שהוא דמות מיתה כמ"ש ג' חשובין כמת סומא כו':

מ"ד אל תאמינו בריע כו' ואין רע אלא יצה"ר כו' מדכתיב רע חסר יו"ד דריש ליה ואמר אם אמר לך יצר הרע חטוא והקב"ה מוחל כו' בלי תשובה ודאי דלא יאמר דהקב"ה מוחל אלא בתשובה קאמר וגם בזה אל תאמין בו דזהו האומר אחטא ואשוב ואמרינן

ביה פי"ה דאין מספיקין בידו לעשות תשובה. ואמר ושמא תאמר מי מעיד כו' כל זה מפורש בפ"ק דתענית ע"ש:

דף טז:

ע"ב אראה בנחמה אם כו'. פירשו בתוס' כלומר לא יוכל לראות בנחמות ציון כו' עכ"ל גם שהיה בית המקדש שני קיים בזמן יהודה בן טבאי קאמר הכי אראה בנחמות ציון של חורבן בית ראשון דגאולה שניה בבית שני לא הוה גאולה גמורה שהרי לא חזר להם מלכות בית דוד וכמה דברים שחסרו בבית שני כדאיתא ביומא ומיהו יותר ניחא פרש"י פ"ק דמכות שפירש שם אראה בנחמה נשבע שימותו בניו ואראה בנחמתן עכ"ל:

דף כו.

ובשעת הרגל אף על התרומה כו' **כאיש אחד חברים כו'**. ובירושלמי יליף מדכתיב ירושלים הבנויה כעיר שחוברה לה יחדו עיר שהוא עושה כל ישראל חברים ופריך מעתה בשאר ימות השנה נמי ומשני לבד בשעה ששם עלו שבטים הוא דכתיב ולדרש תלמודנו לא יתיישב מעתה אפילו בשאר ימות השנה נמי כו':

דף כז.

בזמן שבית המקדש קיים מזבח מכפר כו' **עכשיו שלחנו כו'**. מפורש באגדה דס"פ ח"ה: **ת"ח אין אור של גיהנם שולטת כו'**. ובפרק אין דורשין באחר שהיה עולה עשן מקברו והיה אור של גיהנם שולטת בו כבר כתבנו בו בשם הירושלמי שהיה גרע טפי משאר תלמידי חכמים פושעי ישראל שהיה יודע רבונו ומרד בו וכהאי גוונא חילקו בתוס' לקמן גבי פושעי ישראל:

ת"ח שכל גופן אש כו' **דברי כאש וגו'**. דמתוך דברי תורה אש שבהן נעשה גופן אש כמ"ש ת"ח דרתח אורייתא הא דרתחא ביה:

שאין עליו אלא כעובי דינר כו' **אין האור כו'**. כפרש"י דינר זהב דבר מועט לא חסר זהבה כו' עכ"ל ומדברי התוס' נראה לפרש דה"ק שלא היה העובי יותר מדינר זהב ואעפ"כ לא נשרף העץ שתחתיו שהזהב הדק מגין עליו ובדמיון זה פושעי ישראל שגם הם מלאים מצות כדכתיב כפלח הרמון וגו' ואלו המצות שהם דמיון הזהב כמ"ש הנחמדים מזהב הם מגינין עליהם מאש של גיהנם שלא ישלוט בהן: